

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ İNZİBATİ ƏRAZİLƏRDƏ BİZNEZİN
İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Rəşidov Amin Həsən

BAKİ - 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **2022-ci il**

“İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ İNZİBATİ ƏRAZİLƏRDƏ BİZNEZİN
İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060409-Biznesin idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Biznesin təşkili və idarə edilməsi

Qrup: 116

Magistrant:

Rəşidov Amin Həsən oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.ü.f.d., müə. Əhmədov Adil

Aydın oğlu

_____ **imza**

Program rəhbəri:

i.ü.f.d., dos. Şamxalova Samirə

Oqtay qızı

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar

Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ - 2022

Elm andı

Mən, Rəşidov Amin Həsən oğlu and içirəm ki, “İşğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznezin inkişaf məsələləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normaları və istinad qaydalarına tamamilə riayət edərək və istifadə etdiyim mənbələrin hamısını ədəbiyyat siyahısında əks etdirərək yazmışam.

İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ İNZİBATİ ƏRAZİLƏRDƏ BİZNEZİN İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: 44 günlük II Qarabağ müharibəsindən sonra işğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin inkişaf etdirilməsi və dirçəldilməsi günümüzdə aktual məsələlərdən biridir və bu baxımdan, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə biznesin inkişaf strategiyası və onun reallaşma istiqamətlərinin elmi-nəzəri əsaslarının işlənib-hazırlanması üçün bir tələb meydana gəlmişdir.

Tədqiqatın məqsədi: Dissertasiya işində araşdırmanın əsas məqsədi işğaldan azad olunmuş ərazilərdə biznes mühitinin yenidən yaradılması və Ağdam rayonu təmsalında biznes fəaliyyətinin təhlilin aparılmasıdır.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Dissertasiya mövzusunda tədqiqat işinin məlumatlarını sintez analizi, müqayisəli təhlil, sistemli şəkildə təhlilin köməyi ilə işğaldan azad edilmiş inzibati ərazilərdə biznesin inkişaf aspektləri üzrə metodların seçilməsi və reallaşma istiqamətlərinin öyrənilməsi haqqında dəqiq və ətraflı təsəvvür yaratmağa kömək edəcəkdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: yerli və xarici alim və professorların, biznesin inkişaf strategiyası və onun reallaşma istiqamətlərinin bazarın inkişafında roluna aid yazdıqları ədəbiyyatlar, məqalələr, habelə son statistik göstəricilər və informasiyalar təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat sırasında əsasən mövzu predmetinin informasiya bazasının, iqtisadi və statistik göstəricilər sisteminin məhdud və konfidensial xarakterliyi önə çəkilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: aşağıda göstərilənlərdən təşkil olunmuşdur:

- işğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin mahiyyəti və dirçəldilməsinin aspektlərinin müəyyən edilmişdir;

- işğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin inkişafının iqtisadi potensialının müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: İşğaldan azad edilmiş inzibati ərazilərdə biznesin dirçəldilməsi istiqamətində lazımi addımların atılması, bu sahədə dövlətin oynadığı rol və vəzifənin müəyyənləşdirilməsi, digər xarici ölkələrin tətbiq etdiyi biznesin inkişaf strategiyası və onun reallaşma istiqamətləri müasir bazarın inkişafına təsiri barədə nümunələr və informasiyalar əvəzsiz təcrübə mənbəyidir.

Açar sözlər: post-müharibə, biznes, inkişaf, inzibati ərazi

BUSINESS DEVELOPMENT ISSUES IN OCCUPIED ADMINISTRATIVE AREAS

SUMMARY

The actuality of the subject: Development and revival of business in the liberated administrative territories after the 44-day Karabakh war is one of the most pressing issues today, and in this regard, there is a need to develop a scientific and theoretical framework for business development strategy .

Purpose and tasks of the research: The main purpose of the research in the dissertation is to recreate the business environment in the liberated territories and to analyze business activities on the example of Aghdam region.

Used research methods: Synthetic analysis, comparative analysis of research data on the dissertation, systematic analysis will help to create a clear and detailed picture of the choice of methods and aspects of business development in the liberated administrative territories.

The information base of the research: The research database consists of literature, articles written by local and foreign scientists and professors on the role of business development strategy and its implementation in market development, as well as the latest statistics and information.

Restrictions of research: The research focuses on the limited and confidential nature of the subject's database, system of economic and statistical indicators.

The novelty and practical results of investigation: consists of the following:

- the essence and aspects of business revival in the liberated administrative territories have been identified;

- the economic potential of business development in the liberated administrative territories has been identified.

Scientific-practical significance of results: Examples and information on taking steps to revitalize business in the liberated administrative territories, defining the role and responsibilities of the state in this area, business development strategies applied by other foreign countries and the impact of its implementation on modern market development are invaluable sources of experience.

Keywords: post-war, business, development, administrative territories

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
KOB	Kiçik və orta biznes
KOBİA	Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi
KOS	Kiçik və orta sahibkarlar

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ İNZİBATİ ƏRAZİLƏRDƏ BİZNESİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ	11
1.1. İşğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin mahiyyəti və dirçəldilməsinin aspektləri	11
1.2. Dünyada işğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin inkişafına dair istifadə edilən müasir metodlar	19
II FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ İNZİBATİ ƏRAZİLƏRDƏ BİZNESİN İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİNİN TƏHLİLİ	34
2.1. İşğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin inkişafının iqtisadi potensialının həyata keçirilənməsi üzrə təbdirlər və proqramları	34
2.2. İşğaldan azad olunmuş ərazilər təmsalında Ağdam rayonunun işğaldan əvvəlki və sonrakı biznes fəaliyyətinin təsviri və təhlili	43
III FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ AĞDAM RAYONUNDA SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFI PERSPEKTİVLƏRİ	49
3.1. İşğaldan azad olunmuş Ağdam rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı perspektivləri, Ağdam Sənaye parkının yaradılması	49
3.2. Ağdam rayonunda biznesin inkişafında “Ağıllı texnologiyaların” tətbiqi ilə bağlı təkliflər	58
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	61
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	63
ƏLAVƏLƏR	66
Cədvəllərin siyahısı	67
Şəkillərin siyahısı	67

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Qarabağda 44 günlük İkinci Müharibədən sonra işğaldan azad edilmiş suveren ərazilərdə biznesin inkişafı və reabilitasiyası bu gün ən aktual məsələlərdən biridir və bununla əlaqədar olaraq biznesin inkişafı strategiyasının tətbiqi üçün elmi-nəzəri əsasların işlənilib hazırlanmasına ehtiyac var. Biznesin inkişafı strategiyası və onun həyata keçirilməsi üçün təlimatlar müasir biznes iqtisadiyyatının inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradır. Azərbaycan Respublikasının digər bölgələrində də müəyyən mənada biznesin ən yaxşı inkişafı siyasəti və onun həyata keçirilməsi üçün təlimatlar artıq müəyyən edilib.

Hələlik əsas prioritet digər sahələrdə əldə etdiyimiz ticarət təcrübələrindən və liberallaşdırılmış ərazilərdə ölkəmizin həyata keçirdiyi islahatlardan istifadə etməkdir. Ərazilərin xüsusiyyətlərinə görə innovativ strategiyalar hazırlanmalı və bu sahələrdə ticarətin inkişafı üçün digər xarici ölkələrin müasir strategiyaları nəzərdən keçirilməlidir. Bu strategiyaların hazırlanmasında belə sahələrin iqtisadi potensialı təhlil edilməli və bu potensiala uyğun olaraq müvafiq strategiyalar seçilməlidir. Burada əsas yük hökumətin üzərinə düşür. Verilmiş inzibati ərazilərdə biznesin inkişafı üçün milli tədbirlər və siyasətlər hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Bu, əhəmiyyətli investisiya tələb edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Dissertasiya işinin öyrənilməsində yerli iqtisadçı alim və ekspertlərin araşdırmalarına nəzər yetirilmiş, İbrahimov İ., Q.N.Manafov., Quliyev E.A., Ataşov B.X., İbrahimov E.R. və sair digər alimlərin fikirləri biznes mühitinin işğaldan azad edilmiş regionlar üzrə inkişafı üçün əsas götürülmüşdür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Bu işdə tədqiqatın əsas məqsədi təhvil verilmiş ərazilərdə biznes mühitinin yenidən qurulması və Ağdam rayonunun timsalında sahibkarlıq fəaliyyətinin təhlilindən ibarətdir. Vəzifələrə gəldikdə:

- Liberallaşdırılmış inzibati ərazilərdə regenerasiyanın kommersiya əhəmiyyətinin və elementlərinin müəyyən edilməsi;
- inzibati ərazilərdə kommersiya inkişafının müasir üsullarının seçilməsi və öyrənilməsi;

- inzibati ərazilərdə sahibkarlığın inkişafının iqtisadi potensialının müəyyən edilməsi;
- inzibati ərazilərdə biznesin inkişafı üzrə milli tədbirlərin və siyasətlərin tanınması;
- Ağdam rayonunda işə başlamazdan əvvəl və sonra sahibkarlıq fəaliyyətinin təsviri və tərk edilmiş ərazilərin nümunəsinin təhlili;
- Ağdam Azad Zonasında sahibkarlığın inkişafı, Ağdam Sənaye Parkının yaradılması məsələləri;
- Ağdam rayonunda sahibkarlığın inkişafında “ağıllı texnologiyalar”dan istifadəyə dair tövsiyələr.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın məqsədi qeyri-mərkəzləşdirilmiş dövlət ərazilərində biznesin inkişafının iqtisadi potensialını müəyyən etmək və bunun əsasında müasir strategiyaları seçmək, bu ərazilərin iqtisadi potensialını öyrənmək və bu inzibati ərazilərdə biznesin səmərəli idarə edilməsidir. Bu kursun mövzusu bu strategiyaların istifadəsi, ərazinin iqtisadi potensialına uyğun olaraq düzgün biznes növlərinin seçilməsi və idarəetmə prinsipləri, prosesləri, metodları, modelləri, metodları və təlimatları üçün dəqiq müəyyən edilmiş biznes strategiyaları və təlimatlar toplusudur.

Tədqiqat metodları: İnteqrasiya edilmiş təhlil, müqayisəli təhlil, dissertasiya tədqiqatı məlumatlarının sistemli təhlili liberallaşdırılmış dövlət ərazilərində biznesin inkişafının aspektləri və strategiyalarının seçiminin xəritəsini tərtib etməyə kömək edəcək ki, dərinlik aydın görünsün.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat bazası biznesin inkişafında biznesin inkişafı strategiyasının rolu və həyata keçirilməsinə dair yerli və xarici alim və pedaqoqların məqalələri, məqalələri, həmçinin statistik məlumatlar və yeniliklərdən ibarətdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat mövzular üzrə məlumat bazasının məhdudiyyətləri və məxfiliyinə, maliyyə və statistik göstəricilərə diqqət yetirmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: aşağıdakıları əhatə edir:

- mərkəzləşdirilməmiş dövlət ərazilərində bazarın dirçəlişinin mahiyyəti və elementləri müəyyən edilmişdir;
- inzibati ərazilərdə biznesin inkişafının iqtisadi potensialının tanınması;
- Ağdam rayonunun işğaldan əvvəlki və sonrakı sahibkarlıq fəaliyyəti verilmiş ərazilərin nümunələri əsasında təsvir edilmiş və təhlil edilmişdir;
- Ağdamın liberallaşdırılmış zonasında sahibkarlığın inkişafı məsələləri müzakirə edilib, Ağdam Sənaye Parkının yaradılması ilə bağlı danışıqlar aparılıb;
- Ağdam rayonunda sahibkarlığın inkişafında “ağıllı texnologiyalar”ın tətbiqi ilə bağlı təkliflər verilir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Bu suveren ərazilərdə ticarətin bərpası üçün lazım olan tədbirlər, bununla bağlı dövlətin rolu və rolunun müəyyənləşdirilməsi, digər xarici dövlətlərin istifadə etdiyi ticarətin inkişafı strategiyaları və onun işinin müasir biznesin inkişafına təsiri haqqında misallar və məlumatlar dəyərli mənbələrdir. Ümumiyyətlə, ərazimizdə biznesin inkişafının düzgün istiqamətləndirilməsində, biznesin inkişafında dövlətin rolunda elmi araşdırmalar çox mühümdür və mümkün informasiya mənbəyi sayıla bilər.

I FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ İNZİBATI ƏRAZİLƏRDƏ BİZNESİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. İşğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin mahiyyəti və dirçəldilməsinin aspektləri

Azərbaycanda müasir neft sənayesinin iqtisadiyyatın digər sahələrindən üstünlüyü son nəticədə böyük irəliləyişə nail olmuşdur. Bu mənada neft sektoruna investisiyalar üstünlük təşkil etdi və neft sektorunun iqtisadiyyatda rolu eksponent olaraq artdı.

Əslində, neft sektoru digər bölgələrlə müqayisədə xeyli inkişaf edib. Eyni zamanda, milli neft strategiyasının həyata keçirilməsi qeyri-neft sahələrinin inkişafı üçün lazımi resursları və bu sahədə ölkənin səmərəli tədbirlər görmək imkanlarını yaratmışdır.

Neft sektorunun neft gəlirləri hesabına inkişafı üçün lazım olan infrastruktur neft sektorunun inkişafının əhəmiyyətini artırır. Dayanıqlı milli iqtisadi inkişafın təmin edilməsi iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri arasında tarazlığın olmasını, əmək, təbii və maddi ehtiyatlardan səmərəli istifadə etməyi tələb edir.

Son illər ölkənin ümumi sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər qeyri-neft sektorunun yaxşılaşdırılmasına imkan verib. Eyni zamanda, Azərbaycanın azad zonalarında ticarətin inkişafı özəl sektorun yaxşı tənzimlənməsini və bu regionlarda biznes mühitinə xüsusi diqqət yetirilməsini tələb edir.

Hazırda ölkə səviyyəsində qeyri-neft sahələrinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Kənd təsərrüfatının inkişafı ölkə üçün iki mühüm sahədə strateji əhəmiyyət kəsb edir. Birincisi, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, ikincisi, bazarın inkişafı ilə cəmiyyətin rifahının yüksəldilməsi daha vacibdir. Əsas problemlərdən biri azad zonalarda kənd təsərrüfatının inkişafıdır ki, bu da həmin sahələrin inkişafına diqqəti artırır.

Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyevin qətiyyəti və rəşadətli ordumuzun şücaəti sayəsində 2020-ci ilə qədər ərazimizin işğaldan azad edilməsi sahibkarlığın inkişafı üçün yeni imkanlar açıb. Səlahiyyətli dövlət qurumlarına müstəqil ərazilərdə biznes qurmaq istəyən sahibkarlardan çoxlu sayda müraciətlər daxil olur.

Bu müraciətlər ilk növbədə istehsal, turizm, tekstil, tikinti, əczaçılıq, habelə restoranlar, qida sənayesi və kənd təsərrüfatı sahələrinə aiddir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması proqramı müəyyən edib və bu proqram aşağıdakı istiqamətlərdə xüsusi maraq doğurur:

İqtisadi inkişafın və xarici tərəfdaşların və investorların iştirakının təmin edilməsi;

विकास Münaqişədən sonrakı dövrdə Azərbaycanın silahsızlaşdırılmış regionlarının inkişafı, o cümlədən institusional qərarlar, yenidənqurma və humanitar səylər;

Dövlət-özəl tərəfdaşlıq əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi;

Qaçqınların və köçkünlərin geri qayıtması;

Sosial kapitalın inkişafı üçün xüsusi milli proqramların hazırlanması.

Qeyri-neft məhsullarının həm idxalını, həm də ixracını artırmaq və dəyər zəncirini inteqrasiya etmək üçün bu sahələrə investisiyalar lazımdır. Münaqişədən sonrakı regionda yenidənqurma iqtisadi təhlükəsizlik, o cümlədən ərzaq təhlükəsizliyi baxımından mühüm rol oynayacaq. Sənaye parkları və icmalar, kənd təsərrüfatı və texnologiya parkları və digər investisiya formaları da daxil olmaqla, bu sahələrə investisiyaları təşviq etmək üçün müxtəlif strategiyalardan istifadə edilə bilər.

Artıq işğaldan azad edilmiş ərazilərin abadlaşdırılması işlərinə başlanılıb. Bu mənada yeni iqtisadi model nəzərdən keçirilir. Bir tərəfdən, yeni iqtisadi siyasət boş torpaqlarda müasir infrastrukturun qurulmasına yönələcək, bu proses artıq başlayıb. Ficilidə beynəlxalq hava limanının yaradılması, Ficuli-Şuşa yolunun tikintisi, beynəlxalq standartlara uyğun kommunal xidmətlərin göstərilməsi və

digər infrastrukturların genişləndirilməsi buna sübutdur. Müasir dövrdə sərbəst mülkiyyətin bərpası üçün passiv kapitalın yaradılması üzrə fəaliyyətin genişləndirilməsi xüsusi prioritetdir.

Liberallaşdırılmış ərazilərdə infrastruktur, maliyyə idarəçiliyi və biznes mühiti müasir çağırışlara və beynəlxalq standartlara uyğun qurulacaq. Müstəqil regionların yaxın illərdə Azərbaycanın iqtisadi artımının əsas amillərindən biri olacağı gözlənilir. Təcrübə və tədqiqatlar göstərmişdir ki, Cəbrayıl, Füzuli, Kəlbazar, Qubdalı, Laçın və Cəngilan kimi ərazilər zəngin təbii sərvətləri və əlverişli iqlimi ilə diqqəti cəlb edir.

Məhz bu mallar və şərait bu regionların daha böyük iqtisadi inkişafı üçün lazımi şərait yaradır. Həmçinin dövlət başçısının da qeyd etdiyi kimi, bu sahələrdə sənayenin inkişafı üçün çoxsaylı imkanlar mövcuddur ki, bu da müvafiq sahələrə investisiyaların artırılmasında mühüm rol oynayır. Verilmiş ərazilərin iqtisadi inkişaf istiqamətlərini praktiki baxımdan qiymətləndirmək olar:

Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan vilayətləri təbii sərvətlərlə zəngin hesab olunur. Bu sahələrdə özəl sektorun inkişafı dəmir və poladdan istifadə etməklə təmin edilə bilər;

Azad edilmiş ərazilər zəngin fiziki ehtiyatlara malikdir. Təbii ki, bunlar bu sahələrin iqtisadi əhəmiyyətini müəyyən edən mühüm amillərdir;

Bu sahələr Azərbaycan üçün kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir.

Çünki müstəmləkəçilikdən əvvəlki dövrdə bu ərazilər kənd təsərrüfatı sahəsinin inkişafı baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Belə ki, pambıqçılıq, üzümçülük və toxumçuluqda Füzul rayonunun xüsusi payı var. O cümlədən, Füzuli rayonu taxılçılıq və üzümçülük baxımından Respublikada qabaqcıl rayonlardan biri hesab olunur.

Digər icmalar südçülük, heyvandarlıq, tütüncülük və digər peşələr üzrə ixtisaslaşmışdır. Bu amillər həm də onu göstərir ki, müvafiq ərazilərdə kənd təsərrüfatının inkişafı üçün əhəmiyyətli imkanlar olacaq;

Liberallaşdırılmış ərazilərdə sənaye məhsullarının istehsalını, xüsusən də onların emalının təmin edilməsi mümkündür. Belə hadisələrdə biznes ictimaiyyətinin rolu daha da gücləndirilməlidir;

Gələcəkdə ayrılmış ərazilərdə turizmin inkişafı potensialı böyükdür. Qeyd edək ki, ən qədim yerlərdən sayılan Azıx mağarası Füzuli rayonu ərazisində yerləşir, digər rayonlarda isə qədim tarixi abidələr var. Bu ərazilərdə daxili və gəlmə turizmin imkanlarının həddindən artıq qiymətləndirilməsi ola bilər;

Fondun vəsaitlərinin səmərəli yerləşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Dövlət Sənayenin İnkişafı Fondunun Nizamnaməsinin 4.9.13-cü maddəsindən irəli gələn layihələrin həyata keçirilməsində iqtisadiyyat sahələri üzrə aşağıdakı prioritetlər müəyyən edilmişdir:

1. Qarabağın qeyri-neft iqtisadi zonasında sosial-iqtisadi inkişafa xidmət edən sənaye fəaliyyətinin dəstəklənməsi;
2. Şərqi Cəngəcür iqtisadi zonasında qeyri-neft sahələrinin sosial-iqtisadi inkişafına xidmət edən müəssisələrə dəstək.

Qarabağ iqtisadi zonasında fəaliyyət göstərən 21 sahibkara 1,9 milyon manat vəsait verilib. İSA-ya əlavə güzəştli kreditlər verilir. Kreditin məqsədi prosesə ictimai marağı əks etdirmək və bu sahələrdə sənayenin inkişafına dövlət dəstəyini təmin etməkdir. Kreditlər əsasən otlaq, pambıq, bağ, çörəkçilik və s. 50-yə yaxın yeni iş yeri açılacaq (Azərbaycan Dövlət Sənayenin İnkişafı Fondunda qanunvericilik).

Digər tərəfdən, prezident Ermənistanın Azərbaycan Respublikasının ərazisinə hərbi müdaxiləsi nəticəsində mülki əhaliyə, ictimai əmlaka, infrastruktura və digər sənaye sahələrinə dəymiş ziyanı qiymətləndirib və noyabrın 6-dək xilasetməni təmin edib.

Müstəqil ərazilərin institusional, inzibati və peşəkar inkişafında müasir dövrün tələblərinə cavab verən mürəkkəb hüquqi bazalar, penitensiar sistemlər əsasında institusional-iqtisadi, texniki, sosial, ekoloji və s. müəyyən edilir, qabaqcıl beynəlxalq təcrübə tanınır.

2010-cu ildə aparıcı ictimai iqtisadçılar Nazim Müzəffərli və Ağsaqqal İsmayılov Azərbaycanda post-konflikt ərazilərinin yenidən qurulmasına dair mühüm məqalə dərc ediblər (Prosesə perspektivlər).

Azərbaycan, rus və ingilis dillərində nəşr olunan monoqrafiyaya ön söz yazan və müvafiq ünvanlara müraciət edən ABŞ-ın Horkins Universitetinin Mərkəzi Asiya və Qafqaz Mərkəzinin direktoru, professor Frederik Starr məqalədə həll olunan problemləri yüksək qiymətləndirib.

Qarabağ bölgəsində iqtisadi inkişafın və sahibkarlıq fəaliyyətinin bərpası istiqamətində hökumət tərəfindən qısa və ortamüddətli perspektivdə həyata keçirilən böyük tədbirlər sayəsində Qarabağ regionu dirçəldəcək, rayonun iqtisadi potensialı ölkənin iqtisadi qüdrətində müstəsna rol oynayacaqdır.

Qarabağ bölgəsinin yenidən qurulması və yenidən qurulması, sosial-inkişaf problemlərinin həllində və rayonun yenidən qurulmasında aqrar sahənin inkişaf strategiyası ölkəmizin iqtisadi inkişafını sürətləndirəcək. Prezidentin 7 iyul 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə çıxarılan ərazilər yeni iqtisadi zonalarda qruplaşdırılıb və iki xüsusi iqtisadi zona yaradılıb. Bu sahələrdə sahibkarlığın inkişafı hazırda milli inkişaf gündəliyimizdə əsas prioritetlərdən biridir.

Bu prioritetlərdə Qarabağın və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun kənd təsərrüfatında müasir tələblər əsasında islahatlar aparılmalıdır. Həqiqətən də yerli kənd təsərrüfatı sektoruna dəyən zərərin qiymətləndirilməsi, zərərin nəticələri, minalardan təmizlənməsi və infrastrukturun inkişafı mühüm məsələlərdir.

Deməli, sahibkarlıq fəaliyyətinə - xüsusilə fərdi sahibkarlara, ailə fermerləri və təsərrüfatlarına, o cümlədən kooperativlərə daha çox diqqət yetirilməlidir.

Ekspert təhlilindən göründüyü kimi, kənd təsərrüfatı sektorunda biznesin inkişafı üçün təlimatların müəyyən edilməsi çox vacibdir. Eyni zamanda, rayonda mühüm kənd təsərrüfatı sahəsi olan əkinçilik və heyvandarlıqda aqrobiznes müasir tələblərə uyğun inkişaf etdirilməlidir. İlk növbədə azad zonalarımızda aqrobiznes-biznes fəaliyyətinin zəruriliyi və qurulması ilə bağlı brifinq vermək lazımdır.

Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) məlumatına görə, 2019-cu ildə Qarabağ İqtisadi Zonası (GER) və Kəlbazar-Laçın İqtisadi Zonasında (FMR) fərdi zavod təsərrüfatlarının (FM) sayı 41-dir.

Qeyd edək ki, KİR-də 2019-cu ildə endirim real kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə 106,2 faiz, heyvandarlıq məhsulları üzrə isə 104,2 faiz təşkil edir. CLİR-də bu göstəricilər müvafiq olaraq 84,2 və 97,8 faiz təşkil edib. DSK-nın məlumatına görə, 2019-cu ildə KR-də əkin sahəsi 122,9 min hektar, KLİR-də (yeni SZİQ adı ilə) 3 min hektar əkin sahəsidir.

Ümumilikdə, ölkəmizdə fərdi təsərrüfatçılığın xüsusi çəkisi 90 faizdən çoxdur və bu, ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafında mühüm rol oynayır. Belə ki, 1 sentner toxumun qiyməti 2017-ci ildəki 12,40 dəqiqədən 2019-cu ildə 15,58 dəqiqəyə qalxsa da, onların satış qiyməti (31,83 dəqiqə) və satışdan əldə edilən gəlir 110 bənd artaraq 80,2 dəqiqəyə çatıb.

Qeyd edək ki, Qarabağda işğal altında olan ərazilərimiz, eləcə də daha məhsuldar cinslərdən istifadə olunmaması yerli heyvanların ət və süd məhsullarına olan daxili tələbatını tam ödəmir. 2019-cu ildə ölkədə fərdi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı 2015-ci illə müqayisədə 40,7 faiz, mənfəət bir faizdən çox artıb, kəsir isə 24,3 faiz azalıb. Həmin dövrdə fərdi təsərrüfatlar üzrə ümumi mənfəət 4,4 faiz, bu təsərrüfatların satış gəlirləri isə 24,2 faiz artmışdır. Ölkədə kiçik və orta kənd təsərrüfatının inkişafını onunla izah etmək olar ki, son illərdə bu təsərrüfatların iqtisadi səmərəliliyi xeyli artıb. 2015-2019-cu illərdə bu təsərrüfatlarda məhsul istehsalı 15,3 faiz artıb, əkin sahələri 58,5 faiz azalıb. Deməli, adambaşına çox az hektar və kənd təsərrüfatı torpaqları düşürdü. Odur ki, araşdırmada belə qənaətə gəlinir ki, liberallaşdırılmış ərazilərdə aqrobiznesin inkişafı sürətləndirilməli və dövlət dəstəyi gücləndirilməlidir. Bu mənada bu sahədə kənd təsərrüfatının və kiçik sahibkarlığın inkişafı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İqtisadçı, Pvt. B. Ataşov “Aqrar sahədə struktur və səmərəlilik problemləri” adlı elmi işində qeyd etmişdir ki, kiçik sahibkarlıq subyektləri çoxlu sayda əvvəllər istifadə olunmamış kapital və istehsal ehtiyatlarını, əmək və xammalların sayını,

rəqabət qabiliyyətini, səmərəliliyi səfərbər etmək imkanlarına malikdir. İqtisadi fəaliyyət (Ataşov B.X. 2017: s.332-333).

Odur ki, yuxarıda ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, bazar fəaliyyəti ölkənin bazar iqtisadiyyatının inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsidir. Ölkəmizdə aqrar sahədə özünüməşğulluğun əsas mənbəyini fermer (fermer) - fərdi müəssisə, ailə, fermer və təsərrüfat təşkil edir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatının xüsusiyyətlərinə, ilk növbədə, kənd mikro-müəssisələri, aşağı təbəqəli kəndlilərin sosial-iqtisadi ambisiyaları, onların fəaliyyətlərinin nəticələrinə görə tam iqtisadi və hüquqi məsuliyyət, mülkiyyət, məşğulluq və az sayda istehsal azadlığı təmin etmək daxildir. fəaliyyətləri. . Aqrar sahədə iqtisadi vəziyyətin güclü olmasına, fermerlərin müəyyən dövlət dəstəyinə və sosial müdafiəsinə baxmayaraq, fermerlərin sosial-iqtisadi inkişafında zəifliklər var. Bununla belə, sübut etmək olar ki, regionların uğurlu inkişafı üçün şərait yaradılıb.

Kiçik və orta aqrobiznes, o cümlədən kənd təsərrüfatı üçün maliyyə dəstəyinin perspektivli formaları kənd investisiya kooperativlərinin yaradılmasını və inkişafını gücləndirməkdən ibarətdir. Fikrimizcə, müasir iqtisadi şəraitdə kənd təsərrüfatının planlaşdırılması və inkişafı yalnız fermer təsərrüfatlarının kooperasiyası və inteqrasiyası əsasında uğurlu ola bilər.

Eyni zamanda, əldə etdiyimiz nəticələr təsdiqləyir ki, ölkəmizdə, xüsusən də Qarabağ bölgəsində fermerlər arasında kooperasiyanın genişləndirilməsi sayəsində opsiya, kənd krediti, satış və institusional inkişaf xidmətləri, eləcə də biznes infrastrukturunun yaradılması mümkündür.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, əməkdaşlıq bir tərəfdən texniki və texnoloji inkişaf əsasında daha çox məhsuldarlıq verir, digər tərəfdən isə simaların şəxsi maraqlarının və şəxsi dəstək öhdəliklərinin qorunmasını optimallaşdırmağa imkan verir. Sistemin qurulması, dövrü və idarə edilməsi. Economist-Scientist Pvt. E. Quliyev "Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı" kitabında fermer təsərrüfatlarının yaradılmasının zəruriliyini vurğulayır və göstərir ki, kolxoz müəssisələrinin yenidən qurulması, şəxsi təsərrüfatların təsərrüfatlara inteqrasiyası və yeni özək

ərazilərə inteqrasiyası yolu ilə fermer təsərrüfatları yaratmaq olar (Quliyev E.A. 2016: s.78).

Hazırda institutionallaşma ilk növbədə çoxşaxəlidir və nəticədə institusional şəbəkələrin qeyri-real mikro strukturları yaranır. Qeyd etmək lazımdır ki, regionlarda çox vaxt müxtəlif fəaliyyətləri olan çoxlu təşkilat üzvləri olur. Fikrimizcə, təsərrüfatların iqtisadi inkişafında satış və emal, istehlak, kredit, istehsal, eləcə də müxtəlif xidmətlər göstərən qurumlar daha çox yayılmışdır. Araşdırmalar günəbaxan, şəkər çuğunduru, tərəvəz və s. Belə məhsulların çox istehsal edildiyi ərazilərdə və iri kənd təsərrüfatı emal müəssisələri olmayan ərazilərdə əkinlərarası kooperativlər yaratmaq lazımdır. Bu əlaqə məhsulun emalına, resurs qənaətinə və məhsul satışlarının artmasına səbəb olacaqdır. Son illərdə formal statusa malik müxtəlif formal müəssisə və maliyyə institutları ilə yanaşı, fermer təsərrüfatının qeyri-rəsmi vəziyyəti də mövcuddur. Onların adətən 2-3 ailə təsərrüfatı var. Bu cür əməkdaşlıq icmalarımızda geniş yayılmışdır. Bu təcrübə azad Qarabağ bölgəsinin potensial ərazilərində geniş şəkildə tətbiq edilməlidir. Təhlillərimizə əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, fərdi sahibkarların, ailə fermerlərinin və ev təsərrüfatlarının - kooperativ idarə olunan müxtəlif təsərrüfat və fabriklərin birləşməsi əsl kəndi canlandırma bilər. Sahənin mütəxəssisləri haqqında qısa məlumat verərək demək olar ki, kiçik aqrobiznes üçün aqroservis dəstəyi sisteminin yaradılması və genişləndirilməsi hökumətin dəstəyi olmadan mümkün olmayacaq. Hesab edirik ki, dövlət dəstəyi iki şəkildə istifadə edilə bilər:

- Təşkilat və təşkilatın işi üçün etibarlı qanunvericilik aktlarının hazırlanması;
- Təşkilatlara və onların təşkilatlarına, xüsusən bərpa dövründə qrantlar və maliyyə yardımları.

Kiçik aqrobiznesləri, o cümlədən fermer təsərrüfatlarını dəstəkləməyin ən yaxşı yolu kənd təsərrüfatı sektorunun dəstəkləyici strukturunu qorumaqdır. Şaquli inteqrasiya əsasında kiçik miqyaslı kənd təsərrüfatı sisteminin yaradılması prosesinə milli hüquqi və iqtisadi sistemin dəstəyi təzdir. Bu qaydalara riayət etmək fermer(lər) təsərrüfatlarının qabaqcıl olmasını təmin edir.

Xülasə, ölkənin azad zonasında kənd təsərrüfatı sektorunda kiçik biznesi təşviq etmək üçün aşağıdakı məsləhətləri nəzərdən keçirmək faydalı ola bilər.

कृषि ictimai dəstəyi gücləndirmək;

Ərazilərin sürətli inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmaq;

Kiçik və orta kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün maliyyə dəstəyinin ümidverici forması kənd kredit kooperativlərinin yaradılmasını və inkişafını gücləndirməlidir;

Seçim, kənd krediti, satış və xidmət şəbəkəsi, eləcə də fermerlər arasında əməkdaşlığı genişləndirmək üçün bazar infrastrukturunu inkişaf etdirilə bilər;

Sənaye rayonlarında kənd təsərrüfatında deyil, liberallaşdırılmış ərazilərdə, xüsusilə günəbaxan, şəkər çuğunduru, tərəvəz və digər bu kimi məhsulların çox istehsal edildiyi ərazilərdə kənd təsərrüfatı arası kooperativlərin yaradılması arzuolunandır. Bu alternativ məhsul məhsuldarlığı artırır, resurslara qənaət edir və istifadə edir;

Müstəqil ərazimizdə heç bir hüquqi şəxs yaratmadan fermerlərin kooperativlərinin becərilməsi konstitusiyaya ziddir. Bir qayda olaraq, 2-3 ev var. Fərdi müəssisələr, ailə fermerləri və ev təsərrüfatları - fermerlərin və emalçıların müxtəlif əməkdaşlıq formalarında birləşməsi əsl kəndi canlandırma bilər;

Kooperativlərin təşkili və fəaliyyəti üçün etibarlı hüquqi baza yaratmaq və xüsusilə bərpa dövründə kooperativlərə maliyyə və maliyyə dəstəyi göstərmək məqsədlə aqrobiznes kooperativlərinin yaradılmasına ictimai dəstək verilməlidir.

1.2. Dünyada işğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin inkişafına dair istifadə edilən müasir metodlar

Məlumdur ki, hər yenilik - yaxşı unudulmuş köhnədir. Hər dövr özü ilə yeni bir sənaye dövrü, daha dəqiq desək sənaye inqilabı yaradaraq, gətirir. Hər sənaye inqilabi həmin dövrdə yaranan təsirlər ilə dəyişikliklərə uyğunlaşaraq, dünya ölkələri üçün müxtəlif təsirlər yaradır. Hazırda günümüzdə dünya Dördüncü Sənaye İnqilabını yaşayır və hələdə yaşamaqdadır. Bundan əvvəlki sənaye

dövrlerini unudulmuş köhnə kimi düşünsək, indiki sənaye inqilabı ifadəsi isə tarixi aspektdən baxdıqda müasir dünyanın tələbi kimi ortaya çıxmışdır.

Elmi və texnoloji tərəqqi, xüsusən də sürətli rəqəmsallaşma Dördüncü Sənaye İnqilabını yaradan əsas amillərdən biri idi. 1960-cı illərdə üç sənaye inqilabı baş verdi. İstehsal prosesinin geniş şəkildə avtomatlaşdırılması, sürətli kompüterləşdirilməsi inqilabın növbəti mərhələsinin gec deyil, tez gələcəyini deməyə əsas verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Birinci Sənaye İnqilabı müəyyən dərəcədə su və buxar maşınlarını inkişaf etdirdi. İkinci Sənaye İnqilabı zamanı bəşəriyyət elektrik enerjisindən xəbərdar oldu və geniş miqyasda istehsal etməyə başladı. Təbii ki, müasir texnologiyanın meydana çıxması ilə üç sənaye inqilabı (rəqəmsal inqilab) baş verdi və elektronika və texnologiyanın inkişafı öz müqəddəratını təyin etmə imkanlarına səbəb oldu. Başladığımız Dördüncü Sənaye İnqilabında təbiətin dəyişməsi əsaslı xarakter aldı və bəşəriyyət indiyədək heç vaxt böyük imkanlar və potensial təhlükələr dövrü ilə üzləşməmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, sənaye inqilabının əsas xüsusiyyətləri yenilik, əhatə dairəsi və siyasi təsirdir, daha yeni sənaye inqilabı isə ilk növbədə xalqın xeyrinə olan intibah və ümidvericiliyə qadirdir.

İlk dəfə 2011-ci ildə Almaniyanın Hannover ticarət sərgisində tətbiq edilən Sənaye 4.0 Almaniya hökumətinin, digər inkişaf etmiş ölkələrin və transmilli korporasiyaların dəstəyi ilə müasir sənayedə öz yerini tapmışdır. Maraqlı fakt ondan ibarətdir ki, ABŞ Almaniyadan nümunə götürərək, “Sənaye İnterneti” adlı qeyri-kommersiya təşkilatı yaradıb, onun liderləri arasında GE, AT&T, IBM və innovasiyalar var. Dünya İqtisadi Forumunun növbəti sessiyası Dördüncü Sənaye İnqilabına həsr olunacaq. Bu gün Sənaye 4.0 gen mühəndisliyi, virtual sistemlər, ətraf mühit mühəndisliyi, özü idarə olunan avtomobillər, təmiz enerji mənbələri, dronlar, isti texnologiya, bulud sistemləri, əşyaların interneti və süni intellektdə davam edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Dördüncü İnqilabın əsas nəzəri potensialı həyat keyfiyyətinin və həyat keyfiyyətinin nəticəsidir. Təəccüblü deyil ki, bu dəyişiklik miqyasına, əhatə dairəsinə və mürəkkəbliyinə görə bəşər tarixində

başqalarından fərqlənir. Beləliklə, intellektual intellekt, robot nəqliyyat vasitələri, isti texnologiya, biotexnologiya və yeni kimyəvi maddələrdən azad texnologiyalar baxımından ən son tendensiya nədir?

O da aydındır ki, yüksək texnologiyaların ixtirası iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üçün əhəmiyyətli investisiyalar tələb edir.

Dördüncü Sənaye İnqilabının sürətli axınından sağ çıxmaq üçün dünya ölkələri elektronlaşma, rəqəmsallaşma, elmi-texniki tərəqqidə sürətli tərəqqiyə nail olmaq istəyirlər. Bu baxımdan Azərbaycanda da bu istiqamətdə mühüm addımlar atılıb. Ölkədə dövlət idarəçiliyinin, demək olar ki, bütün sahələri elektronlaşdırılıb. Hazırda Azərbaycan qeyri-neft sektorunun aparıcı rol oynadığı innovativ iqtisadi inkişaf modelinə keçid dövründədir və elmi-texniki inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq, aqrar sektor mahiyyətə sənaye sahəsinə çevrilib. Həmçinin Azərbaycanın kosmik ölkəyə çevrilməsi Dördüncü Sənaye İnqilabının qarşıya qoyduğu məqsədlərin miqyasını təsəvvür etməyə imkan verir.

Dünyada yeniliyə ehtiyac olmasaydı, bugünkü iqtisadi sistemin əsasları sarsıla bilərdi. Məsələn, biz yeni dərmanlar kəşf etməliyik, su qıtlığı problemini həll etməliyik, yeni enerji mənbələri tapmalıyıq. Əhalinin artımı məsələsi var. Bu səbəblərə görə həyatın özü bizdən yenilikçi olmağı tələb edir. Bu mənada yeni ideya və problemlərə innovativ yanaşma, yeni texnika və texnologiyalar istehsal etmək həmişə vacib olub.

Bu tendensiyanı nəzərə alan Azərbaycan dövləti yeni sənaye inqilabının çağırışlarına adekvat cavab verməyi strateji vəzifə hesab edir. Odur ki, Azərbaycanda informasiya iqtisadiyyatına keçid, elmi innovasiyaların nəticələrinin sənayeyə tətbiqi, istehsal prosesində ən son texnoloji yeniliklərin tətbiqi və tələblərə uyğun məhsulların istehsalı ilə bağlı məqsədyönlü addımlar atılmışdır və hələdə bu addımlar atılmağa davam edir. Bu məsələlərin həlli üçün əsas meyar və alətlər olan texnoparkların, sənaye parklarının və aqroparkların yaradılması və inkişafına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Qeyd edək ki, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən, ölkədə innovativ sahibkarlığın inkişafı, yeni fəaliyyət növlərinin və məhsulların təşviqi üçün əlverişli mühitin yaradılması ilə

yanaşı, sahibkarlığın inkişafı istiqamətində də qabaqcıl texnologiyaların ötürülməsi və mənimsənilməsi tədbirləri gücləndirilir (“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası).

Bir sözlə, indiki 4-cü Sənaye İnqilabı Azərbaycana imkan verir ki, qlobal iqtisadi rəqabətdə öz rolunu dəyişsin. Bu, ölkə iqtisadiyyatının mövcud potensialından tam istifadə etməklə, innovasiyaları tətbiq etməklə mümkündür.

Dördüncü sənaye inqilabının yaşandığı bir dövrdə isə COVID-19 pandemiyası paralel olaraq, dünya ölkələrini öz ağışuna alıb. Dünya keçmişdə üzləşdiyi iqtisadi böhranlardan fərqli xarakter daşıyan atipik iqtisadi böhran yaşayır. Bu böhranın əvvəlki böhranlardan əsas fərqi odur ki, onun birbaşa sağlamlıq səbəbi, insanların, ümumən həyatı, işini və fiziki işini əngəlləyən COVID-19 Pandemiyasından qaynaqlanmasıdır. 1 dekabr 2019-cu il tarixində Çinin Hubey bölgəsinin paytaxtı Uhan şəhərində ortaya çıxan və sürətlə yayılma tendensiyası olan ölümcül virus epidemiyası olan COVID-19 pandemiyası (və ya koronavirus pandemiyası) ilk növbədə Çindəki bütün həyatı təsir etdi və ilk olaraq Tayland, Cənubi Koreya və İrana yayıldı və 2020-ci ilin ilk aylarından etibarən İtaliyadan başlayıb bütün Avropa, ABŞ və demək olar ki, bütün dünyaya yayıldı. Sözügedən epidemiyanın sürətlə yayılması və yoluxmaların sayının sürətlə artması səbəbindən bir çox ölkədə ilk olaraq səhiyyə sistemində problemlər yaşanıb. COVID-19 virusunun yayılma sürəti və gücü (canlı orqanizmə bağlanmadan uzun müddət yaşamaq qabiliyyəti) nəticəsində sürətlə ortaya çıxan çoxlu sayda yoluxma və ölüm halları əvvəlcə iqtisadi sahədə qismən məhdudiyətlərə səbəb oldu. Sonra bəşəriyyət tarixində görünməyən məhdudiyətlər gəldi. Epidemiyanın bu mərhələsində insanlar arasında fiziki təmas və sosial məsafənin qorunmaması riski olan bütün iş yerləri fəaliyyətini dayandırmalı oldu. Belə ki, kafe, restoranlar, yemək xidməti müəssisələri, bərbərxanalar, əyləncə məkanları, şəxsi baxım və idman zalları, uşaq meydançaları, bir çox iş yeri və işçinin yerləşdiyi ticarət mərkəzləri, yerləşdirmə obyektləri, bir sözlə sənaye və topdansatış ticarət və turizm, bir çox xidmət sektoru iş yeri fəaliyyətini qismən və ya tamamilə dayandırmalı oldu. İş o yerə çatıb ki, pandemiyanın yayıldığı demək olar ki, bütün

ölkələrdə əvvəlcə bütün məktəblər bağlanıb, idman yarışları, beynəlxalq uçuşlar, konsertlər, otellərin rezervasiyası, konfranslar, mədəni-ictimai tədbirlər, hər cür yığıncaqlar, ümumi yığıncaqlar kimi əyləncələr keçirilib. Şirkət-birliklər və s. ləğv edilmiş və qismən karantinlər tətbiq edilmişdir. Problemin ağırlığı aydınlaşdıqca ölkələr sərhədlərini bağladılar, bəzi şəhər və qəsəbələrə giriş-çıxış qadağan edildi, şəhərlərarası gediş-gəliş də məhdudlaşdırıldı.

İnsanlar evdən çıxma bilmirdilər və bəzi ölkələrdə həftələrlə komendant saati tətbiq edilirdi. Nəqliyyat və logistika ilə yanaşı, kənd təsərrüfatı sektorunda da fasilələr yaranıb. Xüsusilə, miqrant işçilər səyahət məhdudiyyətlərindən təsirlənir və mənzil problemləri də bu əsas sektorda fasilələrə səbəb olur. Göründüyü kimi, bu prosesdə tələb və təklif böyük kəsilməyə məruz qalıb. Mövcud pandemiya prosesi zamanı insanla insan təmasına səbəb olacaq şeylər dayanıb. Məsələn, fabriklərin demək olar ki, bütün təsərrüfat fəaliyyəti dayanıb, qlobal təchizat zənciri pozulub, yalnız sağlamlıq, qida və rabitə kimi əsas xidmətlər göstərən müəssisələr və müəyyən əsas məhsullar istehsal edən sektorlar və onlayn uzaqdan xidmət və evdə xidmət göstərən müəssisələr fəaliyyətlərini davam etdirə bildilər. Bütün bu inkişaf qlobal miqyasda artım, xarici ticarət və məşğulluq baxımından dünyaya və ayrı-ayrı ölkələrə əhəmiyyətli makroiqtisadi təsir göstərmişdir. Bu vəziyyət müəssisələri bağlanan işəgötürənlərə, biznesmenlərə və sənətkarlara (KOS və iri müəssisələri ilə), təkbaşına işləyənlərə, işini və gəlirlərini qismən və ya tamamilə itirmək məcburiyyətində qalanlara təsir etdi. Pandemiyanın başlanmasından aylar sonra bəzi ölkələr yoluxma və ölüm hallarının azalma tendensiyasından asılı olaraq dayanmış iqtisadiyyatları səfərbər etmək üçün yuxarıda qeyd olunan məhdudiyyətlərdə qismən yumşaldırlar. Müəyyən bir plan və təqvim çərçivəsində məktəblərin açılması, səyahət və komendant saati məhdudiyyətlərinin yumşaldılması, iş yerlərinin, məktəblərin və bərbər, ticarət mərkəzləri kimi ibadət yerlərinin qismən və ya tam şəkildə açılması kimi normal həyata qayıtmaq üçün addımların atılması. Gigiyena və sosial məsafə ilə əlaqədar müəyyən şərtlər yerinə yetirilir, normallaşma müddətinə girilir. Lakin bunların iqtisadiyyatlara müəyyən müsbət təsirləri olsa da, qarşıdakı dövrlə bağlı qeyri-

müəyyənliklər hələ də ciddi olaraq qalır. Hər şeydən əvvəl pandemiyanın ikinci dalğası qorxuludur. Axı böhran başa çatdıqdan sonra heç nə əvvəlki kimi olmayacaq və “yeni normal” kimi qələmə verilən həyatın bütün sahələrində köklü struktur dəyişiklikləri gözlənilir, yeni iqtisadi struktur və iş həyatı yaranacaq.

İstər ölkələrin və Azərbaycanın bu prosesdə yaşadığı iqtisadi mənfəetlər, istərsə də iqtisadiyyatda böhrandan sonra və gələcəkdə başda məşğulluq baxımından ortaya çıxacaq risklər böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Göründüyü kimi, biz bəşəriyyət olaraq heç vaxt yaşanmamış, tələb və təklif sarsıntılarının eyni vaxtda yaşandığı bir növ böhranla qarşı-qarşıyıq. Belə bir fərqli böhrana qarşı alınacaq tədbirlər və siyasətlər təbii olaraq ənənəvi böhran idarəçiliyindən fərqli olacaq.

COVID-19 Pandemiyası çox ciddi və həyat üçün təhlükə yaradan qlobal epidemiya olduğundan, bu pandemiya qarşı görülən tədbirlər həm də ümumilikdə dünyada və xüsusən də ölkəmizdə bazarlara, mal və xidmətlərin tələb və təklifinə, dolayısıyla iş həyatına birbaşa təsir göstərir (ILO, 2020: s.8).

COVID-19 Pandemiyası bəzi ölkələr üçün iş həyatını tam dayanma nöqtəsinə gətirsə də, bəzi ölkələr üçün iqtisadi strukturlarını da pis dövrəyə salır. Artıq 1 ildən çoxdur ki, bütün dünyaya yayılan pandemiyanın nə vaxt bitəcəyi ilə bağlı sualın dəqiq cavabı yoxdur. Pandemiyanın sonu məlum olmadığı üçün onun iş həyatına, məşğulluğa və işçi qüvvəsinə təsirləri barədə dəqiq danışmaq mümkün deyil. Ancaq iqtisadi və iş həyatı baxımından sağlam bir quruluşa və gücə sahib olmayan ölkələr üçün balansın çox ağır olacağını söyləmək mümkündür. Xüsusilə tələbatın kəskin azalması, iş həyatındakı qeyri-sabitlik, nəqliyyat xidmətlərindəki ağsamalar, təchizat zənciri problemləri qlobal miqyasda qarşılaşdığımız qaynar problemlərdir.

COVID-19 böhranı qlobal böhrandır. Müəssisələr üçün qlobal və xaricdən qaynaqlanan bu böhranı proqnozlaşdırmaq çətindir. Bu epidemiyanın yaratdığı böhranın nəticələrini qabaqcadan görə bilən və təşkilati tədbirlər görə müəssisələrin sayı kifayət qədər məhduddur. Buna baxmayaraq, erkən ehtiyat tədbirləri görə və xarici mühitdən gələn təhdidləri əvvəlcədən görə bilən

korporativ müəssisələr riski minimuma endirə bilər. COVID-19 böhranı müəssisələrin əvvəllər yaşadığı böhranlardan tamamilə fərqlidir. Çünki şirkətlərin koronavirusu tam nəzarət altına alması demək olar ki, qeyri-mümkündür, çünki o, outsorsingdir. Koronavirusun yaratdığı böhranı nəzarət altında saxlamaq hökumətin fəaliyyət planlarının və qlobal əsaslı tədbirlərin effektivliyindən asılıdır.

Bu böhran dövründə yaşanan inkişaf, bir tərəfdən qlobal mənada dövlətlərin birgə hərəkət etməsinə şərait yaratmış, digər tərəfdən də milli mənada böhranlara hazır olmağın, planlaşdırmanın və böhran ünsiyyətinin nə qədər vacib olduğunu ortaya qoydu. Bu səbəbdən gələcək böhranları qabaqcadan bilmək və xalq olaraq indidən tədbir görmək böhranla mübarizədə həyati əhəmiyyət kəsb edir. Buna nail olmağın ən mühüm vasitələrindən biri də dünyanın bir çox ölkəsində dövlət və özəl sektorda proaktiv tədbir olaraq həyata keçirilən böhran ssenariləridir (Darıcı S. 2020: s.280-281).

Böhran iqtisadiyata və əmək bazarlarına sarsıdıcı təsir göstərərək təkcə təklifə deyil, həm də təklifə təsir etdi. İlk dəfə Asiyada başlayan istehsal pozğunluqları digər ölkələrin tədarük zəncirlərinə də yayıldı. Ölçüsündən asılı olmayaraq, bütün müəssisələr, xüsusən də aviasiya, turizm və qonaqpərvərlik sektorlarında gəlirlərində böyük azalma müşahidə olunub, bəziləri isə iflas və iş yerlərinin itirilməsi kimi problemlərlə üzləşiblər (<https://www.ilo.org>). Pandemiya ilə əlaqədar olaraq bir çox müəssisələrin tam və/və ya qismən bağlanma yolunda olduğu, ticarətdə, xüsusilə sənaye sektorunda böyük itkilərin olduğu görünür. Bu epidemiyanın ən mənfi nəticələrindən biri odur ki, bir çox marka və pərakəndə satıcılar qısa müddətdə xüsusilə təhlükəsizlik və sağlamlıq, işçi qüvvəsi, təchizat zənciri, istehlakçı tələbi, pul axını, satış və marketinq sahələrində son dərəcə çətin bir proseslə üzləşirlər. Pandemiyadan sonrakı dövrdə investisiya yönümlü meyllərin azalacağı və kapitalın qorunması tədbirlərinə marağın artacağı, bununla da iqtisadiyyatda artım tempinin aşağı düşəcəyi qaçılmaz bir həqiqətdir (Bayar M. 2020: s.87).

Bugünkü bizneslər sürətlə dəyişən iqtisadi, texnoloji, kommersiya, ekoloji və sosial mühitdə öz fəaliyyətlərini davam etdirirlər. Davamlı olaraq dəyişən bu

mühitlərin bir sıra qeyri-müəyyənlikləri gətirməsi böhranların yaranmasına səbəb olur. Böhranlar gözlənilmədən baş verən və tez cavab tələb edən, müəssisələrin məqsəd və fəaliyyətinə təhlükə yaradan, qarşısının alınması və uyğunlaşma mexanizmlərinə mənfi təsir göstərən amillərdir. Bu amillərin təsirlərini minimuma endirmək və bu böhranlardan yeni imkanlar yaratmaq biznesin bacarığı və böhranı yaxşı idarə etməklə mümkündür (Ünlüönen K., Çeti B. 2019: s.110).

Böhran baş verməzdən əvvəl bir sıra siqnallar göndərir, bu böhran siqnallarına diqqət yetirməməsi və bu siqnalların böhrana səbəb olacağını bilməməsi nəticəsində böhranlar baş verir. Böhranla mübarizə prosesi beş mərhələdən ibarətdir: böhranın əlamətləri olan böhran siqnallarının qəbulu, baş verə biləcək böhrana hazırlıq və qorunma, böhran baş verdikdən sonra böhranı nəzarətə götürmək, geri dönmək üçün hazırlıqları tamamlamaq (Sezgin F. 2003: s.191). Təşkilatlar böhranları effektiv idarə etmək üçün böhranın idarə edilməsi prosesinin bütün mərhələlərini bilməlidirlər. Böhran idarəetmə prosesi beş mərhələdən keçir; planlaşdırma, qarşısının alınması, müdaxilə, bərpa və öyrənmə (Varışlı N. 2020: s.137). Böhran idarəetmə prosesi biznesi təhdid edəcək mümkün problemlərin müəyyən edilməsini, müvafiq cavab növlərinin müəyyən edilməsini, böhranla mübarizə üçün tədbirlərin həyata keçirilməsini və verilən cavabların qiymətləndirilməsini əhatə edən bir prosesdir.

Böhranlar müvəffəqiyyət toxumları ilə yanaşı, uğursuzluğun köklərini də ehtiva edir. Böhran zamanı imkanları qabaqcadan görmək, mövcud olanları təkmilləşdirmək və nəticələrini görmək böhran idarəçiliyinin mahiyyətini təşkil edir. Pis böhran idarəçiliyi isə mövcud vəziyyəti pis qavramaqla onu daha da pisləşdirməyə meyllidir. Böhranların idarə edilməsi bir prosesdir. Bu prosesdə uğur və uğursuzluq halları yaxşı təhlil edilməlidir. Bunun üçün planlı, nizamlı və əlaqələndirilmiş səy lazımdır (Sezgin F. 2003: s.190).

İdarəetmə sahəsində hər bir böhran problem kimi qəbul edilir və hər bir problemin böhranın xəbərçisi olduğunu söyləmək olar. Müəssisənin strategiyaları və böhran planları nə qədər ardıcıl və güclü olsa da, onun daxili müştərilərinin, yəni işçilərinin inamı və dəstəyi olmadan həmin qurumun məqsədlərinə nail olmaq

mümkün olmayacaq. Təşkilat mədəniyyətinin daxililəşdirilməsi, təşkilati məqsədlərin mənimsənilməsi, təşkilatda aidiyyət hissənin formalaşması işçilərin maddi və mənəvi məmnunluğundan və onların müsbət motivasiyasından asılıdır (Fidan M., Gülsünler M.E. 2003: s.471).

Müəssisələrin böhranların öhdəsindən gələ bilməsi və idarə edə bilməsi üçün ilk növbədə böhran idarəçiliyini bilməli və bunu öz korporativ şəxsiyyətlərində əks etdirməlidir. Qurum öz kimliyini təyin edərkən hər an böhranın yarana biləcəyini bilməli və buna uyğun tədbirlər görməlidir. Böhran planlaması və böhranlara hazır olmayan müəssisələr, ehtimal ki, böhran və böhran idarəçiliyində əhəmiyyətli çətinliklərlə üzləşəcək və böhrandan mənfi təsirə məruz qala və sonradan dağılacaq (Spillan J., Hough M. 2003: p.403).

Effektiv böhran idarəçiliyi üçün müəssisələr böhranlara əvvəlcədən hazırlanmalı və böhranlara qarşı plan qurmalı və gələcək üçün kommunikasiya yönümlü böhran ssenarisi modeli yaratmalıdırlar (Darıcı S. 2020: s.281). Potensial böhran vəziyyətlərini əvvəlcədən müəyyən edən və onlara qarşı tədbir görə və onlarla necə davranacağına dair ssenarilər hazırlayan müəssisələr böhranın idarə edilməsində uğur qazanacaqlar. Müəssisələr infrastruktur sistemləri yaratmalı və baş verə biləcək böhranlara qarşı lazım olan qədər resurs ayıraraq təchiz edilməlidir. Böhranların öhdəsindən gəlməyin ən mühüm elementlərindən biri biznes rəhbərliyinin böhranlara hazır olması və böhran idarəçiliyində bacarıqlı olmasıdır (Tekin Ö.F. 2016: s.123).

Pandemiya, sənaye inqilabının yeni dövrü və Azərbaycanın daxilində işğaldan azad edilmiş ərazilərin geri qaytarılması bu iki böyük hadisə ilə yanaşı, dünyada baş verən digər mühüm hadisələrdən biri hesab olunur.

Azərbaycan xalqı öz tarixinin ən şərəfli və unudulmaz anlarından birinin şahidi olur. Prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə Azərbaycan ordusu işğal olunmuş ərazilərdən didərgin düşmüş insanların istəkləri ilə üz-üzə dayanaraq uzaq həqiqətləri üzə çıxarır. Təxminən 30 il əvvəl insanları şoka salan, adını hər bir azərbaycanlının yadında qalan bu rayonların iqtisadi durumundan yazmağın vaxtı çatıb. Əslində, bu müqəddəs torpaqların Azərbaycan xalqı üçün tarixi-mədəni

əhəmiyyəti istənilən iqtisadi dəyərdən üstündür. Son zamanlar vətənpərvərlik nümunələri buna sübutdur. Hər kəs bilir ki, 2020-ci il bütün dünya ölkələri üçün çətin il olacaq. Bir çox ölkə baş verəndən sonra global tənəzzül yaşayır. Dünya gücləri büdcələrini tarazlaşdırmağa və geniş planlaşdırılmış siyasətləri təxirə salmağa məcburdurlar. Buna baxmayaraq, müharibənin bütün sosial, iqtisadi və sağlamlıq problemlərinə, fiziki ziyan və böyük məsrəflərə baxmayaraq, Azərbaycan xalqı və ölkəmiz müharibənin azad edilməsinə səbəb olan düşmən işğalını müdafiə edib müqavimət göstərib. koloniyalar.

Bu, bir daha Azərbaycan tarixinin və mədəniyyətinin yüksək dəyərlərini əks etdirir. Eyni zamanda, bu ərazilər tarixi-mədəni dəyərlə yanaşı, əsaslı iqtisadi potensiala malikdir. Bu sahələrin milli iqtisadiyyata inteqrasiyası nəticəsində yeni iqtisadi dəyərin ümumilikdə Azərbaycanın ümumi dövlət xərclərini üstələməsi, xüsusi iqtisadi disbalansların gecikməsi gözlənilmir. Azad zonaların iqtisadi potensialının əsas aspektlərinə nəzər saldıqda görürük ki, Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlar Laçın, Kəlbazar, Cəngilan, Qabriel, Qubdalı, Ağdam (rayon mərkəzi və rayonların əksəriyyəti) rayonlarıdır. Sahə). Buna görə də gələcək reabilitasiya layihələri ümumi infrastruktur təmin etməklə daha yüksək həyat səviyyəsinə nail olmaq məqsədi ilə qurulmalıdır. Bunun üçün bütün infrastruktur (yol, işıq, qaz, su, rabitə) və ibtidai yaşayış şəraiti yaradılmalı və sonrakı mərhələlərdə abadlıq işlərinə başlanılmalı, iqtisadi inkişaf işlərinə başlanmalıdır.

Maliyyə Nazirliyinin Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı İdarəsi azad zonada biznes mühitinin yaradılması ilə bağlı sahibkarlıq subyektlərini qəbul edir, qiymətləndirir, məlumatlandırır, müvafiq tövsiyələr verir və şikayətlərə cavab verir. Təşkilat üçün vəsait toplamaq prioritetləri təhlil edilir, potensial layihələr müəyyən edilir və məlumat bazasına yüklənir. İndiyədək departamentə güzəşt zonalarında çalışan fiziki şəxslərdən və hüquq firmalarından 409 müraciət daxil olub. Bu müraciətlərdən 93-ü (23%) sənaye, 104-ü (25%) ticarət və xidmət, 70-i (17%) tikinti, 69-u (17%) kənd təsərrüfatı, 34-ü (8%) isə illər üzrə olub. , 5 1,2%) təhsil, 1 (0,2%) nəqliyyat və logistika və 33 (8,5%) digər sektorlar. Daxil olan müraciətlərdən 53-ü 12 xarici ölkədən (əsasən Türkiyə, Rusiya, Macarıstan,

Pakistan və Qazaxıstan) şirkətlər tərəfindən təqdim edilib. Kiçik Biznes və Sənayenin İnkişafı Agentliyi (SMBDA) ilə Türkiyə Sənaye və Sənaye İnkişafı Dərnəyi (MÜSİAD) arasında İstanbulda keçiriləcək MÜSİAD Expo 2020 beynəlxalq sərgisində əməkdaşlıq haqqında saziş imzalanıb.

Saziş ticarət, investisiya, obyektlər, birgə müəssisələrin təşkili, hər iki ölkənin sərgi və digər tədbirlərində ticarət iştirakının təşviqi, birgə missiyanın təşkilini əhatə edir. O, müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığı nəzərdə tutur.

Onlar hazırlamaq üçündür. Danışqlar zamanı MÜSİAD-ın vitse-prezidenti Mehmet Akif Özurt Azərbaycanın MÜSİAD Expo 2020 sərgisində “Qarabağ Azərbaycandır” olmasından, azad zonaların iqtisadi və investisiya potensialından məmnunluğunu ifadə edib.

Xarici şirkətlər vakansiyaların yenidən işlənməsi və təkmilləşdirilməsində investor və ya podratçı kimi iştirak etmək istəyirlər. Xarici şirkətləri seçərkən müstəsna performans, təcrübə, yüksək keyfiyyət və münasib qiymət nəzərə alınmaqla innovativ texnologiyalar təklif edən və yerli resurslardan (material və əmək resurslarından) istifadə edən şirkətlərin təqdim edilməsi məqsədəuyğundur. Investisiya məlumatlılığının artırılması üçün Maliyyə Nazirliyinin “Azərbaycan Respublikasının Müstəqil Ərazilərinin Yenidənqurulması və Davamlı İnkişafı üzrə Milli Proqram”da investisiyaların təşviqi mexanizmi nəzərdə tutulub. Məşğulluq iqtisadi inkişafın bütün mərhələlərində mühüm həlqədir və bu mərhələnin inkişafı son nəticədə ümumi iqtisadi artıma gətirib çıxarır. Milli iqtisadiyyat bir çox iqtisadi sektorlarda təşkil edilmişdir.

Bu mənada milli iqtisadiyyatların strukturu və inkişafı son nəticədə onların inkişaf səviyyəsindən, sənaye sahibkarlıq fəaliyyətindən asılıdır. Ona görə də ölkənin iqtisadi siyasətini, ilk növbədə, sənaye sahələrinin yaradılmasına və inkişafına, onların adekvat inkişafını təmin edəcək müvafiq bazar şəraitinin yaradılmasına yönəltmək lazımdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz biznesin inkişafına dair istiqamətlərin icrası üçün müasir metodlardan istifadə olunması günümüzdə mütləq və zəruridir. Əsasəndə işğaldan azad edilmiş ərazilər üzrə biznesin inkişafına dair xüsusi metodlar

hazırlanmalı və istifadə edilməlidir. Bu metodların hazırlanması və istifadə edilməsi təcrübəsi digər xarici ölkələrin təcrübələrinə arxalanmalıdır.

Belə ki, biznesdə yetəri qədər təcrübə qazanmış “İnkişafda olan” və “İnkişaf etmiş” ölkələrin təcrübələrini işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə istifadə edərək, ölkəmizin iqtisadiyyatını daha da əlverişli hala gətirmək olar. Bu prosesdə ən çox yük hökumətin üzərinə düşür. Bu biznes metodlarının seçilməsi və onlara lazımı investisiyanın qoyulması dövlət tərəfindən icra edilməlidir.

Bəs işğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznesin inkişafı üçün hansı müasir biznes metodlarından istifadə edə bilərik? Biznesin inkişafı metodları hansılardır?

Müxtəlif biznes inkişafı üsulları və metodları mövcuddur, bu metodlardan nümunələr versək (Miciuła I. 2018: s.357-366):

Levey nəzəriyyəsi: Əvvəlcədən hazırlanmış sərbəst fikirlər bir hovuzda toplanır. Yaradıcılıq məclislərində tənqidsiz istehsal etməyə çalışır. Bu təcrübəyə “şerti assosiasiya üsulu” da deyilir.

Filtr üsulu: Bütün fikirlər və düşüncələr bir hovuzda toplanır. Daha sonra bu fikirləri təkzib etmək üçün antitezlər irəli sürülür və ideyalar formalaşdırılır. Hərbi strategiyada və marketinq siyasətinin yaradılmasında müxtəlif adlarla istifadə edilən texnikadır.

Swot analizi: İşin güclü və zəif tərəflərini nəzərə alaraq verilən təkliflər bir düşüncə tərzinə çevrilir.

Yenilənmiş serial üsulları: Fikirlərin fürsətçi ideyalar üzərində cəmləşdiyi bir texnikadır. Yüksək mənfəət və ya fayda verməyən ideyalar birbaşa aradan qaldırılır. Həmçinin, fikirlər yalnız bir dəfə istifadə edilə bilər.

Simulyasiya texnikası: Hədəflər qabaqcıl vaxt çərçivəsində canlandırılır. İnsanlar bu mühiti virtual olaraq yaşayaraq yeni ideyalar yaradırlar. Daha sonra fikirlər müzakirə edilir və qərar verilir.

Bunlardan başqa, *Qapalı qutu metodu, Osborn texnikası və Formalizm metodu* kimi bir çox biznes inkişaf metodları var.

Respublikamızda yuxarıdakı metodlardan ən çox istifadə edilən və geniş yayılmış biznesin inkişafı üzrə metod növü SWOT üsuludur. Bu metod(lar)ın

mahiyyəti ekoloji təsirlər işığında ölkənin regionlarında biznesin güclü və zəif tərəflərinin, imkanlarının və inkişaf risklərinin ətraflı təhlilindən ibarətdir. Biznesin güclü və zəif tərəflərinin və onun daxili imkanlarının təhlili onun unikal xüsusiyyətlərini tanımağa imkan verir.

Hazırda marketoloqların davam edən sahələr üzrə araşdırma aparması zəruridir. Bu sahələrdə inkişaf etdiriləcək biznes növləri və onların həyata keçirilməsinin mümkün olub-olmaması ilə bağlı araşdırma.

Deməli, işin seçimi və növü sahəsində günün tələblərinə cavab verən müasir inkişaf texnikalarından istifadə edilməlidir. Bu üsullar günün tələblərinə cavab verən üsul və üsullar olmalıdır (Quliyev T.A. 2011: s.196-197).

Ölkələr, qurumlar və təşkilatlar mövcud vəziyyətlərini düşünməli və vaxtında həyata keçirməlidirlər. Hətta SWOT analizi ilə; Ölkələr, şirkətlər və təşkilatlar bu dəyişən mühitdə zaman-zaman mövcud statuslarını yeniləməlidirlər.

SWOT təhlili layihə məqsədlərinin dəqiq müəyyən edilməsini və bütün müvafiq amillərin aydın şəkildə müəyyən edilməsini təmin edən biznes təhlili prosesidir. SWOT təhlili prosesi dörd sahəyə diqqət yetirir: güclü, zəif tərəflər, imkanlar və risklər.

SWOT təhlili həm daxili, həm də xarici maraqlı tərəfləri nəzərə alır, çünki hər ikisi layihə və ya proqramın uğuruna təsir edə bilər. SWOT təhlili şirkətin daxili və xarici mühitinin qiymətləndirilməsi üçün ən çox istifadə edilən vasitələrdən biridir və korporativ strateji planlaşdırma prosesinin bir hissəsidir. Bundan əlavə, məhsul, yer, şirkət və ya fərd üçün SWOT təhlili aparıla bilər (Quliyev T.A. 2011: s.196-197).

SWOT təhlilinin başlanmasından 60-65 il keçməsinə baxmayaraq, hələ də geniş istifadə olunan texnika və texnologiya kimi qəbul edilir. Əgər ondan düzgün istifadə oluna və təhlil edilərsə, effektiv fəaliyyətlərin layihələndirilməsi ilə nəticələr əldə edilə bilər.

Bu yanaşma azad zonalarda hansı rolu oynayacaq? - Birincisi, bu sahələri təhlil edərək, bu sahələrin güclü və zəif tərəflərini seçməklə, bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq, biz həmin sahələrdə biznes sahələrini və növlərini seçib həyata keçirəcəyik. Hər üç sahədə ictimai dəstək vacibdir.

Müasir biznesdə fəaliyyətin təşkili üçün ən çox istifadə edilən və müasir üsullardan biri “planlaşdırma” üsuludur. Bu yanaşmanın mahiyyəti idarəetmənin təsiri nəticəsində məhsuldar artım templərinin, məhsuldarlığın mənbələrinin və səbəblərinin, bütün xalq təsərrüfatının təşkilati xüsusiyyətlərinin və mexanizmlərinin formalaşmasından ibarətdir. “Tələb-resurs-proses-proses-qərar” prosesində ictimai istehsal proseslərinin həyata keçirilməsində planlaşdırma mühüm rol oynayır. Planlaşdırma idarəetmənin açarıdır.

Müəssisələr sənayeni və sənaye fəaliyyətini bərpa etməyə çalışmaq üçün planlaşdırma prosesindən istifadə etməlidirlər. Strateji planlaşdırma (biznes mühiti və uzunmüddətli təşkilati davranış üçün planlaşdırma), strateji planlaşdırma (aralıq məqsədlərə nail olmaq), əməliyyat planlaşdırma (gündəlik fəaliyyətlər) və master plan (master plan) ardıcıl və sistemli şəkildə istifadə edilməlidir. .

Planlaşdırma qərar qəbul etmək üçün də əsas verir. Təşkilatın nəyə nail olmaq istədiyini bilmək, ən uyğun fəaliyyət istiqamətlərini aydınlaşdırmağa kömək edir. Rəsmi planlaşdırma qərar qəbul etmə riskini azaltmağa kömək edir.

Rəhbərlik məlumatlı və sistemli bir planlaşdırma qərarı verərək, təşkilatın imkanları və ya xarici vəziyyət haqqında səhv və ya qeyri-dəqiq məlumatlar səbəbindən səhv qərar qəbul etmə riskini azaldır. Planlaşdırma müəyyən hədəflərin formalaşdırılmasına xidmət etdiyi üçün təşkilat daxilində ümumi məqsəd birliyinin yaradılmasına kömək edir. Bu gün planlaşdırma istisna deyil, bir qaydaya çevrilir.

Metod haqqında yuxarıda ümumi məlumatlara nəzərən, Respublikamızda işğaldan azad edilmiş ərazilər üzrə bu medoddan istifadə edərək, hansı yaxşı nəticələr əldə etmək olar? - suala cavab olaraq, burada ilkin dağılmış regionların bərpasından sonra həmin ərazilərin coğrafi quruluşlarına nəzər yetirmək lazımdır.

Çünki coğrafi quruluş, relyef və ərazi bu regionların hansı sahələr üzrə ixtisaslaşmasını və inkişafını təxmin etməyə kömək edəcəkdir, elə bu proses planlaşdırma metodunun ilkin mərhələsidir. Daha sonra həmin ərazilərin daxili quruluşlarına və əvvəllər biznes sahəsində etdikləri köhnə fəaliyyətlərə nəzər yetirmək lazımdır, bu isə müqayisə üçün gərəklidir.

Digər Respublika regionları üzə ixtisaslaşmış biznes sahələrindən daha çox bu ərazilər üzrə daha xas ola biləcək sahələrə üstünlük verilməlidir, bunun üçün isə xüsusi analiz bacarığına malik və bu işlərə bələd mütəxəssisləri cəlb etmək lazımdır. Lazımi investisiya dəstəyi ilkin olaraq, dövlət tərəfindən təminatı icra edilsədə, bölgələr üzrə elə planlama aparılmalıdır ki, bölgü üzrə yük tək dövlətin üzərinə yox, bura maraqlı ola biləcək sahibkarlarında payına düşsün.

Planlaşdırma metodu daxilində çoxlu effektiv planları əks etdirən ümumi bir kompleksdir. Hər plan lazımi çərçivədə və opeprativ şəkildə həyata keçirilərsə, yüksək nəticə əldə etmək mümkündür.

II FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ İNZİBATİ ƏRAZİLƏRDƏ BİZNESİN İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİNİN TƏHLİLİ

2.1. İşğaldan azad olunmuş inzibati ərazilərdə biznesin inkişafının iqtisadi potensialının həyata keçirilənməsi üzrə tədbirlər və proqramları

Biz Qarabağı səltənətdən azad etməyin sevincini həmişə yaşayacağıq və bu, tarixi sevinçdir. Hazırda ölkəmiz müstəqil ərazilərimizi yenidən qurmaq və bərpa etmək üçün var gücü ilə və sürətlə işləyir. Onu da nəzərə almalıyıq ki, erməni faşistləri işğal etdikləri ərazilərdə hər şeyi dağıdıb, tarixi-dini abidələrimizi dağıdıb, tarixi abidələrimizi talan edərək Ermənistanı aparıblar.

Qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də azad torpağa qayıtmaqdır. Hazırda bu siyasətin təşkilati-hüquqi bazasının gücləndirilməsi üçün müvafiq təşəbbüslər hər bir vilayətdə məcburi köçkün institutları və icmaları, müəllimlər və s. Demografik göstəricilər və cari tendensiyalar üçün istifadə olunur. Statistik məlumatlar təhlil edilmiş, qaçqın və məcburi köçkünlərin vətənə qaytarılması üçün ciddi tədbirlər müəyyən edilmişdir.

Çünki ilk addım geri qayıtmaqdır. Yol həm də tərəqqi, firavanlıq və məmnunluq deməkdir. Hazırda Fıcılıdən Şuşaya, Horadizdən Cəngilana, Göygöldən Kəlbazara yeni yollar çəkilir, Fücülü və Cəngilandan sonra Laçındakı üçüncü beynəlxalq hava limanı Qarabağ və Cəngəcür ərazisini əhatə edəcək. Buradan dəmir yolu və avtomobil yolu gedəcək, Nakçivana yol açılacaqdır.

Horadiz-Zəngilan-Ağbənd dəmir yolunun tikintisi müstəqil ölkənin iqtisadi və sosial inkişafını xeyli sürətləndirəcək

(<https://www.xalqcebhəsi.az/news/politics/69851.html>).

Bu marşrutdan istifadə edildikdən sonra Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə illərdir bağlanmış əlaqələr yenidən qurulacaq. Tarixdə ilk dəfə Azərbaycan və Türkiyəni bir araya gətirən bu yol regionun iqtisadi inkişafına və sabitliyinə ən mühüm töhfələrdən biridir. Bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, nəqliyyatın qısa və uzunmüddətli inkişafı üzrə milli strategiyanın həyata keçirilməsi Qafqazın

inkişafında yeni mərhələ olacaq, Azərbaycanın iri beynəlxalq nəqliyyat layihələrində rolunu əhəmiyyətli dərəcədə artıracaqdır.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması onun əsas beynəlxalq nəqliyyat qovşaqlarından biri kimi potensialını xeyli genişləndirmişdir. Tərtər rayonunda Suqovuşan üçün yeni yolun tikintisinə 2021-ci ilin oktyabrında başlanılıb və xeyli işlər yekunlaşıb (<http://www.aayda.gov.az/az/news/2842>).

İcarəyə götürülmüş ərazilərin elektricləşdirilməsi istiqamətində mühüm təşəbbüslər həyata keçirilir. Qısa müddətdə “Azərenerji” və “Azər işıq” tərəfindən bu ərazilərdə kiçik elektrik stansiyaları tikilir, elektrik verilişi xətləri çəkilir. Laçında düşmən tərəfindən dağıdılmış cəmi 5, Kəlbəzarda isə 12 su elektrik stansiyaları yenilənərək ümumi istifadəyə yararlı gücü 120 MVt-a çatdıracaq (<https://president.az/az/articles/view/52742>).

Maksimum gücə malik “Xudafərin” və “Qız qalası” elektrik stansiyalarının istifadəyə verilməsi ilə Kəlbəzar ərazisində enerji təminatı yaxşılaşdırılacaq. Bərpa olunan enerjinin geniş tətbiqi ilə bağlı mühüm layihələr həyata keçirilir. Bütün bunlar və müvafiq tədbirlər Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində və elektrik enerjisinin ixrac potensialının genişləndirilməsində mühüm rol oynayacaqdır.

Araşdırmalar və ekspert rəyləri də sübut edir ki, Qarabağ bölgəsinin kənd təsərrüfatının inkişafı üçün böyük potensialı var. Amma fürsəti reallaşdırmaq üçün ilk növbədə bu ərazidə torpaq sahələrini yeniləmək, landşaft və irriqasiya sistemi qurmaq, kənd təsərrüfatı istiqamətlərini müəyyən etmək, torpağa əsaslanan prinsiplərdən və hüquqi xüsusiyyətlərindən istifadəni müəyyən etmək lazımdır. Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün əlverişli mühitə malik Qarabağ bölgəsində aqrar sahənin yenidən qurulması hökumətin prioritet istiqamətlərindəndir və ərzaq təhlükəsizliyi baxımından daha da vacibdir. Bəzi mədən ərazilərində əkin qısa müddətdə aparılır.

Hesablamalara görə, Ermənistan ərazisindən götürülən Ağdam, Fücül, Qabriel, Kəlbazar, Laçın, Cəngilan və Qubdəliddə əkin sahəsi 150 min hektar olmalıdır. Müqayisə üçün qeyd edək ki, bu ərazilərdə, xüsusilə Kəlbəzar-Laçın

iqtisadi zonasında heyvandarlığın kənd təsərrüfatında xüsusi çəkisi 70 faizi ötür. Bu ərazidə bitkilərin inkişafı üçün geniş imkanlar var. Məsələn, 1991-ci ildə təkcə Ficilu 114 min ton üzüm istehsal etmişdir.

Bu ərazidə alma bayramı keçirilir. Xankəndində böyük ipək fabriki var idi (<https://iqtisadiyyat.com/az/pages/5/news/925>).

İcmada müasir İKT-dən istifadə bütün icmaları əhatə edəcək. Yüksək texnologiyalı “ağıllı kənd”in tətbiqi üçün konkret işlər görülür. Bu cür layihələr, o cümlədən insanın modernləşməsi və innovasiyası bir çox birbaşa məqsədlərə - sadə, mənalı həyat tərzinə, kənd təsərrüfatında müasir həyat tərzinə, elmi məhsullara, sosial xidmətlərə, məsələn, zəkaya, düşüncə gücünün mənbələrinə və digər güc mənbələrinə əsaslanır.

Prezident İlham Əliyev “Ağıllı kənd” pilot layihəsini Böyük İnqilabın əsası adlandırır və oktyabrın 28-də müstəqillik əldə etmiş Cəngilan kəndinə birinci, ikinci və üçüncü Ağalılar daxil edib. Bu kəndlərdə müasir məktəblər, uşaq bağçaları, müxtəlif səhiyyə ocaqları, elektron hökumət mərkəzləri tikilməklə turizm təşəbbüsləri həyata keçiriləcək. Bütün digər enerji mənbələri yaşayış, sosial müəssisələr, dövlət orqanları və ictimai ərzaq bazarı, kənd təsərrüfatının emalı və istehsalı üçün təmin ediləcək. Onu da qeyd edim ki, “ağıllı kənd”in qarşısında duran problemlərdən biri də müasir kənd təsərrüfatını qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan “ağıllı kənd təsərrüfatı”dır. Şübhəsiz ki, müasir standartlara cavab verən nümunəvi kənd olacaqdır. İlkin olaraq ərazidə tam yaşıl tikinti materialları və innovativ materiallardan istifadə etməklə 200 fərdi yaşayış evinin tikilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Ağıllı texnologiyaya əsaslanan mexaniki birləşmə və istilik sistemi birləşdiriləcək. Ev təsərrüfatlarını, sosial sektoru, dövlət qurumlarını və insanları, xüsusilə ərzaq, kənd təsərrüfatı məhsulları və alternativ enerji mənbələrini əhatə edən istehsal sisteminə diqqət yetirilməlidir. Layihədə Türkiyə, Çin, İtaliya və İsrail şirkətlərinin mütəxəssisləri də iştirak edəcək. Bu ərazi “yaşıl enerji” sahəsinə çevriləcək (<https://apa.az/az/political/azerbaycan-soci-ve-brussel-danisiqlarina-nece-gedir-ehlil-672621>).

Türk edilmiş ərazidə yeni iqtisadi həyat məskunlaşma məsələsini gündəmə gətirir. Proqramın təkmilləşdirilməsi və İKT-nin geniş istifadəsi xüsusi proqrama olan tələbata müəyyən təsir göstərsə də, icmanın davamlı və yaxşı inkişafı üçün minlərlə işçi tələb olunacaq.

Susa-nın 8 noyabr 2020-ci ildə buraxılması ilə biz yeni dövrə başlayırıq. Hazırda Susa şəhəri gələcək inkişaf baxımından böyük dəyişikliklərin astanasındadır. Artıq Susada tarixi yenidənqurma, yenidənqurma və tikinti işlərinə başlanılıb. Məqsəd ayaqqabının tarixi gözəlliyini bərpa etmək və onu açıq səma altında muzeyə çevirməkdir. Ötən illə müqayisədə Şuşada Bülbül Festivalı, Vaqif Poeziya Günü və bir çox festivallar, beynəlxalq mədəniyyət tədbirləri keçirilib. Belə tədbirlər görülməklə və bu tədbirlərə xüsusi diqqət yetirilməklə baxımsız qalan ərazilər tezliklə bərpa olunacaq. Vətənimizin köhnə şəhəri olan bu şəhər öz tarixi şöhrətini yüksək səviyyəyə qaytaracaq, xalqımızın milli mədəniyyət məbədi kimi azərbaycanlılar regionun və dünyanın ən gözəl mədəniyyət mərkəzlərindən birinə çevriləcəkdir. Bu baxımdan Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı Şuşada Azərbaycan Respublikası qanununun icrası mühüm rol oynayacaqdır. Odur ki, bu qanunun müddəalarına əsasən, Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı olan Şuşa şəhərinin inzibati sərhədləri daxilində Şuşa şəhərinin dövlət mühafizəsi orqanı yaradılır və bu qanun, şübhəsiz ki, Şuşanın bir şəhər kimi memarlığını qoruyacaqdır.

Bu, təbii ki, vətənimizin incisi olan Şuşanın qorunması, bərpası, öyrənilməsi və təkmilləşdirilməsinin hüquqi və institusional əsaslarını müəyyən edəcəkdir.

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, etdiyimiz hər bir dəyişiklik, hər bir ixtira kommersiya fəaliyyəti üçün buraxılan sahələrin iqtisadi potensialını əks etdirir.

Qeyd edirəm ki, Əcəbədi və Bərdənin əvvəlki regional planlarında - Mil-Qarabağ Düzənlik tarixən Qarabağın iqtisadi əraziləri kimi Qarabağın hava məkanının tərkib hissəsi kimi qeyd olunub, təbii, iqtisadi və coğrafi xüsusiyyətləri belə bir şəraitdə daha rəşional və səmərəli hesab edilib.

Nəzərə almaq lazımdır ki, tərk edilmiş ərazilər böyük iqtisadi potensiala malikdir və bu ərazilərin milli iqtisadiyyata inteqrasiyasına əsaslanan yeni iqtisadi dəyər Azərbaycan dövlətinin bərpası xərclərini həmişə üstələyir.

Cədvəl 1: Azərbaycan Respublikasının şəhər və rayonlarının ərazisinin və əhalisinin dinamikası 01.01.2020-ci il vəziyyətinə

Şəhər və rayonların adları	Ərazi, yekuna nisbətən %-lə	Əhalinin sayı (yekuna nisbətən %-lə)
Azərbaycan Respublikası	100	100
Bakı şəhəri	2.4	22.7
Abşeron iqtisadi rayonu (3 rayon)	4.3	5.7
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu (11 rayon)	14.2	12.8
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu (6 rayon)	10.2	6.2
Lənkəran iqtisadi rayonu (6 rayon)	7.0	9.4
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu (5 rayon)	8.0	5.5
Aran iqtisadi rayonu (18 rayon)	24.4	20.3
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu (7 rayon)	8.4	6.8
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu (4 rayon)	7.4	2.5
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu (4 rayon)	7.0	3.2
Naxçıvan Muxtar Respublikası (8 rayon)	6.3	4.5

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/demography/>

Azad zonalarda yaradılmış əlverişli biznes mühiti, mikro, kiçik və orta sahibkarlığın yaradılması qeyri-neft sahələrinin inkişafına, idxalı əvəz edən məhsulların həcmnin və kəmiyyətinin artmasına, ixracda onların istehsalının artmasına böyük təkan verəcəkdir. Bu təminatın maddi əsasını işğaldan azad edilmiş ərazilərin təbii sərvətləri, sosial-iqtisadi əsasını isə öz doğma yurdlarına qayıdan insanlar təşkil edəcək.

Ən vacib məsələlərdən biri də tərk edilmiş ərazilərin tam bərpası və inkişafıdır. Tədqiqat layihəmiz üçün bu təmir və tikinti layihəsində kommersiya bacarıqlarının inkişafı çox vacibdir. Ölkəmiz isə artıq biznesin inkişafı ilə bağlı bir neçə milli siyasət hazırlayıb və yeniləri işlənib hazırlanır və həyata keçirilir.

Aşağıdakılar verilmiş inzibati ərazilərdə iqtisadi inkişaf üçün milli tədbirlər və siyasətlərdir:

1. Azərbaycan Prezidentinin №-li Fərmanı. Verilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə dair bəzi tədbirlər haqqında 10 dekabr 2021-ci il tarixli 3037 nömrəli Qanun (<https://president.az/az/articles/view/54575>).

Bu fərmana əsasən, Azərbaycan Respublikasının erməni işğalından azad edilmiş ərazilərinin bərpası, milli iqtisadiyyatın inteqrasiyasının sürətləndirilməsi, davamlı inkişafa nail olunması, müasir infrastrukturun qurulması, mədəni-tarixi abidələrin bərpası istiqamətində əsaslı addımlar atılır. daha yaxşı yaşayış şəraiti olan abidələr. Bu təşəbbüs çərçivəsində həyata keçirilən layihələr qısa müddətdə bu ərazilərin sülh və əməkdaşlıq zonalarına çevrilməsinə və iqtisadi inkişafa əhəmiyyətli töhfə verəcək.

Bu sahələrdə zəngin resurslardan və infrastruktur imkanlarından səmərəli istifadə, iqtisadi fəaliyyətin yenilənməsi və davamlı dövlət-özəl tərəfdaşlıq həlləri və biznes mühitinin təmin edilməsi milli inkişaf prioritetlərinə uyğun olaraq uzunmüddətli tədbirlərlə daha yaxşı dəstəklənməlidir.

Prezidentin 10 dekabr 2021-ci il tarixli fərmanı ilə iqtisadiyyatın bərpasını sürətləndirmək və sərmayələrin cəlbediciliyini artırmaq, müasir və səmərəli təcrübə, kommersiya və xidmət infrastrukturunun yaradılması, yeni texnologiyalardan istifadə, sənaye potensialının gücləndirilməsi, daha yaxşı stimulların və biznesin inkişafı Tədbir ekoloji davamlılıq üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədilə keçirilib (<https://president.az/az/articles/view/54575>).

Milli mərhələdə biznesin inkişafı üçün tövsiyələr aşağıdakı Cədvəl 2-də göstərilmişdir:

Cədvəl 2 (Əlavələr)

1. Azərbaycan Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri” Milli Proqramı çərçivəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərə köklü keçid (<https://president.az/az/ elanci / vidi / 50474>) .

Yuxarıdakı Qaydaya əsasən həyata keçirilən milli tədbirlər kontekstində prioritet məsələ kimi aşağıdakı iki məqsəd həyata keçirilməlidir:

- dayanıqlı məskunlaşma;
- təsərrüfat fəaliyyətinə təkrar emal.

Daimi qəsəbə - Azərbaycanın tarixi ərazi müstəqilliyinin bərpası insanların öz doğma yurdlarına qayıtması və yaşaması üçün yeni imkan yaratmışdır. İşğaldan azad edilən ərazilərdə daimi məskunlaşma təmin edilməlidir. Bu məqsədlə bu icmalar cəmiyyətin ən sağlam, ən müasir və ən firavan yaşayış mühitinə çevrilməli, insanların davamlı məskunlaşması üçün müasir prinsiplərə əsaslanan rahat yaşayış mühitini təmin etməlidir.

Vətəndaşların daimi məskunlaşması üçün ümumi təhlükəsiz və müsbət yaşayış şəraitinin yaradılması həlledici əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Bunun üçün onlar yeni yerlərdə yaxşı mənzillərlə təmin edilməli, müasir infrastruktur qurmalı, rahat yaşayış və müasir xidmətlər göstərməlidirlər. Yerli iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə mənzil alınmazdan əvvəl mövcud olmasını təmin etməlidir.

İqtisadi Fəaliyyətlərin Reintegrasiyası - Ölkənin iqtisadi və sosial vəziyyətində azad zonaların tarixi statusu bərpa edilməlidir. Yeni sektor ölkənin digər sahələri kimi iqtisadi fəaliyyətin və inkişaf planının birinci həlqəsi olmalıdır. Bu regionun davamlı inkişafı iqtisadi ehtiyaclardan və adekvat resurslardan asılı olacaq və təbii ehtiyatların zənginliyi və tarixi xüsusiyyətlər bu sahələrə investisiyaları təşviq edəcəkdir.

Həyat üçün möhkəm təməl qurmaqla, biz regionda milli iqtisadi fəaliyyət sahəsini müstəmləkəçilikdən əvvəlki səviyyəyə çatdırmaqla tədricən artırmağa bilərik. Bu kontekstdə dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafına əsaslanan özəl təşəbbüslərin zəruri stimullarla yanaşı, tam şəkildə təşviq edilməsi vacibdir.

Dövlət-özəl tərəfdaşlıq nədir? (PPP) - Beynəlxalq miqyasda İctimai Tərəfdaşlıq (PPP) kimi tanınan dövlət və özəl sektorlar arasında dövlət (dövlət) infrastrukturunun və ya xidmətlərinin göstərilməsi üçün uzunmüddətli müqavilədir, burada özəl şirkətlər müəyyən riskləri və inzibati məsuliyyətləri öz üzərinə götürürlər. özəl sektor performansına əsaslanır. Bu cür layihələrlə dövlət dövlətin bir çox funksiyalarını, sahiblik və ya nəzarət mexanizmlərinin özəl sektora keçməsinə özündə saxlayır və nəticədə dövlətin əvvəlcədən müəyyən edilmiş

tələblərə uyğun olaraq adekvat infrastrukturunu var, xalq isə yaxşı xidmətlərə malikdir.

DOST nümunələri - Beynəlxalq layihələrdə DOST layihələrinin növlərinə cəlb edilmiş aktivlərin xarakteri (yeni və ya mövcud), özəl sektora verilən layihələr (dizayn, tikinti/yenidənqurma, maliyyələşdirmə) daxildir (<https://smb.gov.az/az/nav/dovlet-ozel-sektor-terefdasligi>).

DÖST modelinin xüsusiyyətləri - İnfrastruktur tikintisi və planlaşdırılan işlər zamanı infrastruktur xərcləri və gəlirlərinin nəzərə alınması xidmətin səmərəliliyini artırır. Riskin düzgün bölüşdürülməsi istənilən DOST təşəbbüsünün əsas prinsipidir. Layihə potensial riskləri müəyyən edir və onları dövlət və özəl sektorlar arasında bölüşdürür. Bu vəziyyətdə risklər ən yaxşı nəzarət olan tərəfə yönəldilir. DOST proqramının digər mühüm cəhəti performans üçün məsuliyyətdir. Belə ki, dövlət özəl sektora əvvəlcədən müəyyən edilmiş kəmiyyət, keyfiyyət və müddətə uyğun olaraq göstərilən xidmətlərə və ya əldə edilən nəticələrə görə ödəniş edir. Eyni zamanda, DÖST layihəsinin hazırlanmasında ətraflı araşdırmalar və təhlillər, o cümlədən “pulun dəyəri”, ənənəvi satınalma ilə müqayisələr (dövlət sektorunun müqayisələri), mümkün olduğu qədər, texniki-iqtisadi əsaslandırma və s. düzgün karyera seçmək və onu uğurla davam etdirmək üçün böyük imkan yaradır (<https://smb.gov.az/az/nav/dovlet-ozel-sektor-terefdasligi>).

DÖST üstünlükləri (<https://smb.gov.az/az/nav/dovlet-ozel-sektor-terefdasligi>):

Dövlət üçün:

Alternativ maliyyə mexanizmlərindən istifadə etməklə yerli və xarici investorların inkişaf layihələrinə cəlb edilməsi;

Dövlət xərclərini nəzərə alaraq investisiya xərclərinin yaxşılaşdırılması;

Dövlət infrastrukturunun yenidən qurulması və özəl sektorun cəlb edilməsi;

Dövlət və ya ictimai xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

İnvestor təcrübəsi, müasir metodlardan (innovasiyalardan) istifadə etmək bacarığı və bacarığı;

Riskin özəl sektora paylanması.

Beynəlxalq təcrübədə DOST modeli bir çox ölkələrdə ictimai (milli) infrastrukturun inkişafında geniş istifadə olunur. Bunlara ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Hollandiya, Avstraliya, Cənubi Koreya, Türkiyə, Braziliya, Hindistan, Çin, Meksika və s. Ölkələr xüsusilə diqqətəlayiqdir. Dünya Bankının məlumatına görə, 1990-2018-ci illər arasında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ÜST-nin təxminən 1,5 trilyon dəyərində 6135 layihəsi həyata keçirilib. DOST modeli İstanbulun yeni hava limanı, Avrasiya tuneli, Yabuc Sultan Səlim körpüsü, Osmangacı körpüsü, bir sıra şəhər xəstəxanaları və ölkə daxilində dəmir yolları da daxil olmaqla bir çox məşhur Türkiyənin meqa layihələrində istifadə olunub. Dünya Bankının infrastrukturda özəl iştiraka dair internet saytına görə, 35 milyard dəyərində İstanbul Hava Limanı layihəsi DOST-un ən özəl layihəsidir.

DOST modeli dövlət borclanma xərclərini azaltmaqla və alternativ maliyyə variantlarını təşviq etməklə uyğun infrastruktur layihələrinin inkişafına yerli və xarici investorların cəlb edilməsində mühüm rol oynayır. Bəzi ölkələrdə (Avstraliya, Hollandiya, Çili və s.) DOST layihələri yalnız dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr üçün seçilir. Asiya İnkişaf Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Davamlı İnfrastruktur Fondu, İslam İnkişaf Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər beynəlxalq təşkilatlar ÜTT-nin imicinin və ÜST xidmətlərinin yaxşılaşdırılmasına əsaslı köməklik göstərirlər.

Proqramın məqsədi liberallaşdırılmış ərazilərdə kommertiya fəaliyyətində şəhərlərin, qəsəbələrin və kəndlərin simasını əsaslı şəkildə dəyişdirmək, icma potensialını artırmaq, infrastruktur, logistika, ticarət və investisiya mühitini təmin etmək və insanların rifahını yaxşılaşdırmaq üçün imkanlar açmaqdır.

Bu gün bu mexanizmlər əsasında ölkələrin sosial-iqtisadiyyatında, xüsusilə regionlarda, o cümlədən kənd yerlərində yeni rifah sektoruna keçid iqtisadi artımı, layiqli məşğulluğu və sosial rifahı sürətləndirir, təhlükəsizlik mühitini gücləndirir.

Bu məsələlərin uğurla həlli icmalarda, o cümlədən kənd yerlərində sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsini və ölkənin regionlarında mövcud imkanlardan daha yaxşı istifadə etməklə bu inkişafın davamlılığının gücləndirilməsini tələb edir. Bu həm də ölkə regionunun sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı siyasətin davam

etdirilməsi, o cümlədən kompleks siyasətin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi deməkdir.

Gənclərin icmalarda məşğulluğunun təmin edilməsi üçün davamlı tədbirlər, o cümlədən cəbhə bölgəsində fəaliyyətlərin təşviqi və təkmilləşdirilməsi, o cümlədən kənd təsərrüfatının idarə edilməsi və gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətlərində iştirakı, gənc sahibkarların və startapların bacarıqlarının inkişafı sahəsində bilik, bacarıq və vərdişlərin təkmilləşdirilməsi 2019-2023-cü illərdə proqramın əsas prioritetlərindən biridir.

2.2. İşğaldan azad olunmuş ərazilər timsalında Ağdam rayonunun işğaldan əvvəlki və sonrakı biznes fəaliyyətinin təsviri və təhlili

Ağdam rayonu 1930-cu ildə yaradılıb. 1993-cü il iyulun 23-də Ermənistan ordusu Ağdamın böyük bir hissəsini, mərkəzi Qarabağı işğal edib. Ağdam işğal olunmuş ərazilər arasında əhalinin sayına görə ən böyük ərazi idi. Ağdam rayonu Azərbaycanın qədim, gözəl mənzərəsi olan Qarabağın mərkəzində - Qarabağ dağ silsiləsinin şimal-şərq ətəyində, Kür-Araz yaylasının qərbində yerləşir. Ərazi baxımından Yuxarı Qarabağın iqtisadi zonasına daxildir. İlhaqdan əvvəl Ağdam quberniyasının 143 min əhalisi var idi. İcma əsasən kənd yerlərində yaşayırdı və əsas məşğuliyyəti əkinçilik idi. Ağdam rayonu Ağyabədi, Tərtər, Bərdə, Kəlbəcər Əsgəran və Xocavənd rayonları, həmçinin Füzuli rayonları ilə həmsərhəddir.

Şəkil 1: Ağdam Rayonu

Yaranma tarixi - 08.08.1930
Əhalinin sayı - 205,1 min nəfər
(1 yanvar 2021-ci il)
Əhalinin sıxlığı - 1 km² 178 nəfər
(1 yanvar 2021-ci il)
Ağdam rayonu ilə Bakı
arasında olan məsafə - 362 km

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

Hazırda Ağdam rayonunun əhalisi 204 min nəfərdir (01.01.2020). Ağdamın 846,8 kv.km və ya 77,4%-i, sahəsi 1094 kv.km. Kilometrlərlə bir şəhər, 80 kənd ermənilərin əlinə keçdi, o zaman Ağdamın 1 şəhəri, 124 kəndi vardı. Hücüm regiona 13 milyard 5 135 milyon ABŞ dollarına başa gəlib (<https://ikisahil.az/post/bizim-tarixi-qalan-parçasi-ağdamımızda-erməni-mühacirətində>).

Ağdamlar birinci və ikinci Qarabağ müharibələrində rəşadətə vuruşub, çoxlu şəhidlər veriblər. Son illər yerli Azərbaycan dövlətinin ərazilərində genişmiqyaslı quruculuq və abadlıq layihələri həyata keçirmişdir. Zati-alilərinin Sərəncamı ilə Qucanlı rayonunda sosial müəssisələrin, infrastruktur və obyektlərin tikintisi, əhalinin məşğulluğu, infrastrukturun tikintisi, böyük Olimpiya idman kompleksi, xəstəxana, məktəb, Muğam Mərkəzi tikilmişdir. Hansı ki, Ağdam rayonunun mərkəzinə çevrildi. 2010-cu ilin noyabrında erməni separatçıları Ağdamın adını dəyişdirərək “Akna” qoyub və 360 nəfəri işğal etdikləri ərazilərdə qanunsuz məskunlaşdırıblar.

Ağdam ağır qida və qeyri-adi sənaye sahələri, qabaqcıl kənd təsərrüfatı rayonu idi (https://az.wikipedia.org/wiki/A%C4%9Fdam_rayonu).

Əvvəllər işğal olunmuş ərazilərdə ən çox əhali yaşayırdı. O, ölkənin 1,3 faizini əhatə edir və 1150 kvadrat mil ərazini əhatə edir. Ağdam vilayəti Azərbaycanın qədim, gözəl mənzərəsi olan Qarabağın mərkəzində - Qarabağ silsiləsinin şimal-şərq ətəyində, Kür-Ərək düzünün qərbində yerləşir. Yerli olaraq Dağlıq Qarabağın iqtisadiyyatının bir hissəsidir. Birləşmədən əvvəl Ağdam camaatının əhalisi 143 min nəfər idi. İcma əsasən kənd yerlərində yaşayır və əsas məşğuliyyəti kənd təsərrüfatıdır. Ağdamın iqlimi gözlənilməzdir, yayda isti və soyuq olur. Bu tip iqlim mülayim rütubətli hava, yağış və mülayim qış və soyuq qış ilə xarakterizə olunur. İndiki iqlim əsasən çəmənlik, çöl təpələri, təpəli ağ meşə, dağ ağ meşə, qara dağ, sarı ağ, dağ, ağ, şabalıd, ot-meşə tipidir.

Yuxarı Qarabağ iqtisadi zonasında ən çox suvarılan torpaq Ağdam əyalətində yerləşir. Rayonu əsasən Gərqar, Gülyataq, Xaçın və Qabartı çayları suvarır. Xaçın çayında Dərbənd və Tərtər çayında Sərsəng su anbarları da rayon ərazisində əkin sahələrini suvarır. Bununla belə, əkin dövriyyəsinə cəlb olunan sərbəst sahələrin

suvarılmasının yeni imkanları var. Belə ki, Ağamın əkinə yararlı torpaqlarının suvarılması üçün Suqubhuşan, Xudafərin və Sərsəng su anbarları, Ağam kəndi, Vəlbəlaçə kimi su ehtiyatlarından istifadə rayonun kənd təsərrüfatının inkişafına böyük köməklik göstərəcək. Ağamın isti və quraq ərazilərində özü və otlaq sahələrinin (18,4 min hektar) böyük olması səbəbindən heyvandarlıq sahəsində xalqın heyvandarlıq ənənəsi qorunub saxlanılmışdır. Rahat və əlverişli təbii iqlim şəraitinə görə kənd təsərrüfatında kənd təsərrüfatı sahəsi üstünlük təşkil etsə də, heyvandarlığın kənd təsərrüfatı potensialı aşağı deyildi.

Qeyd edək ki, mövcud otlqlar və otlqlar sözügedən ərazinin təxminən 0,8%-ni tutur. Bölgənin özünəməxsus iqlimi və çoxlu çayları sayəsində yerli sakinlər həm tək, həm də çoxillik bitkiləri asanlıqla becərə bilirlər. İşğal və işğaldan azad olunma dövründə sovet dövründə pambıqçılıq, taxılçılıq, üzümçülük və tərəvəzçilik əsas inkişaf etmiş kənd təsərrüfatı sahələri olmuşdur. Taxılçılıq, pambıqçılıq, üzümlük, bağçılıq və heyvandarlıq geniş ərazini əhatə edir.

Ağam rayonunda kənd təsərrüfatı potensialı ilə yanaşı, taxıl emalı, süd emalı və dəri emalı zavodlarının yaradılması üçün də böyük potensial nəzərdə tutulmalıdır. Bu rayon üçün meylli olan tərəvəzçilikdə sənaye və arıçılıq potensialı nəzərə alınmaqla, aqrar-sənaye inkişafı qrupunun bitkiçiliyin kompleks inkişafına və iqtisadiyyatına verdiyi töhfənin sovet dövründəki imkanlardan çox olduğu müəyyən edilmişdir.

Ümumiyyətlə, kənd təsərrüfatı infrastrukturunun bərpası, yeni təsərrüfat və bağların salınması, otlaq və heyvandarlıq infrastrukturunun bərpası baxımından kənd təsərrüfatı erasının başlanğıcı kimi qiymətləndirilən 2025-ci ilə qədər ölkə kənd təsərrüfatına birbaşa əlavə töhfə verəcək

(https://azertag.az/xeber/Isgaldan_azad_olunmus_Agdamin_aqrar_potentiali___TAHLIL-1695189).

Təbii ki, bu proqnozlar yalnız kənd təsərrüfatı potensialından xəbər verir. Prosesin və dəyər zəncirinin aqrar-sənaye potensialını nəzərə alaraq, ümumi milli istehsal və yeni layihələrin və hündəsi zəncirlərin qurulmasına dolayı müsbət təsir gələcəkdə də böyük ölçüdə hiss olunacaq.

Biznes fəaliyyətini təhlil etmək üçün Milli Hesabat Komitəsinin təqdim etdiyi göstəricilər araşdırıla bilər.

Cədvəl 3: Ağdam rayonu iş yerlərinin sayı

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Yeni açılmış iş yerlərinin sayı	1725	2198	5228	4628	1952	1044

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

Yuxarıdakı cədvəl 3-ə əsasən 2015-ci ildən 2019-cu ilə kimi iş yerlərinin sayı artacaq, lakin 2019-cu ildən sonra respublikada məşğulluq sisteminin rəhbərinin qeyri-bərabərliyi və ikinci Qarabağ münaqişəsinin təsiri ilə əlaqədar olaraq yeni iş yerlərinin yaradılması azalacaq.

Cədvəl 4-ə illər üzrə baxsaq, onlar fəaliyyətdə olan firmaların sayını və bu firmaların istehsal etdiyi malların faktiki qiymətlərini göstərirlər. Eyni zamanda, sənaye istehsalına özəl sektorun cəlb edilməsi də illər keçdikcə artır ki, bu da özlüyündə yaxşı haldır.

Cədvəl 4: Sənaye sahəsi üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı (2015-2020-ci il üzrə)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı, vahid	9	9	10	10	12	12
Sənaye məhsulu (müvafiq ilin qüvvədə olan faktiki qiymətləri ilə), min manat	6841,0	7110,9	12693,2	12608,8	13730,9	13104,8
Sənaye istehsalı indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə (sabit qiymətlərlə)	109,3	100,4	89,1	97,2	105,2	90,7
Sənaye məhsulunda qeyri - dövlət sektorunun xüsusi çəkisi, faizlə	1,4	1,4	1,5	2,0	3,1	5,2
Hazır məhsul ehtiyatının ilin axırına qalığı, min manat	-	-	-	-	-	-
Əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı:						
Yolları döşəmək üçün daş, ton	40,3	22,0	-	-	-	-

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

20 noyabr 2020-ci il tarixində “10 noyabrda imzalanmış üçtərəfli qətnamə” nəticəsində Ağdam rayonu müstəqillik qazanıb. Prezidentin Sərəncamına və Milli siyasətə uyğun olaraq ərazidə yenidənqurma, abadlıq və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün zəruri təşəbbüslər həyata keçirilib.

Planlaşdırılan milli təşəbbüslərə Ağdamda fabrik, Qabrieldə planlaşdırma və ticarət mərkəzi, Şuşada mədəniyyət və turizm mərkəzi və Kəlbazarda istehsal və turizm mərkəzi daxildir. İlkin müraciətə əsasən, Ağdamda yaradılacaq yarımfabrikdə 33 kiçik istehsal və xidmət, sənaye və yeyinti sənayesi fəaliyyət göstərəcək. Buraya 110 milyon manata yaxın investisiya qoyulacaq (<https://president.az/az/articles/view/51769>).

Ağdamın strateji coğrafiyası, digər bölgələrlə inteqrasiyası, insan resurslarına və infrastrukturuna çıxış imkanları Qarabağın gələcəkdə sənaye mərkəzinə çevrilmək potensialını genişləndirir.

Liberal ərazilərdə uğurlu tikinti və inkişaf layihələrinin, eləcə də rəqabətqabiliyyətli və dayanıqlı iqtisadiyyatın yaradılmasının, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının yerli inkişafının və zəruri stimulların tətbiqinin vacibliyi nəzərə alınaraq, 11-ci maddədə aparılır. 1 yanvar 1347-ci il. Hazırda Ağdam Sənaye Parkında zəruri infrastrukturun tikintisi aparılır

(<https://www.economy.gov.az/article/s%C9%99naye-park%C4%B1/21403>).

Parklar qida biznesi, kiçik biznes və əməliyyatlar, sənaye, sosial və texniki xidmətlər, yük maşınları parkı, mexaniki avadanlıqların satışı üzrə bölünəcək. Tikinti materialları, kənd təsərrüfatı məhsullarının qablaşdırılması, meyvə-tərəvəz konservləri, ət-süd, şərab, qida, yağ dəyirmanları və emal müəssisələrinin, eləcə də texniki xidmət stansiyalarının və soyuducuların yaradılması nəzərdə tutulur.

İqtisadçı ekspert Fuad İbrahimov Ağdamda “sənaye parkı”nın yaradılmasının əsas məqsədi və əhəmiyyətini belə izah edib: “Ağdam sovet dövründə Qarabağın mərkəzi rayonlarından biri olub. Burada həm sənaye, həm də kənd təsərrüfatı inkişaf edib. Ağdamda sənaye parkının yaradılması coğrafi baxımdan çox vacibdir. O, qida sektorunu, kənd təsərrüfatı və emalını, tikinti materiallarını nəzərdə tuturdu. Bu, qeyri-neft sektorunun makroiqtisadi göstəricilərdə çəkisinə ciddi təsir göstərəcək. Burada nəqliyyat dəhlizi yaradılacaq. Artıq Bərdə-Ağdam dəmir yolu və avtomobil yolunun tikintisinə başlanılıb. Yevlax dəhlizinin birləşdirilməsi həm də Bakı-Tbilisi-Maşınlar tranzit dəhlizi ilə inteqrasiya deməkdir.

Ağdamın reabilitasiyası, yenidən qurulması, inkişafı, çiçəklənməsi dövrü başlayıb. Təxminən 30 il əvvəl düşmən tərəfindən talan və dağıdılan şəhər indi yeni nəfəs alır. Çox keçmir ki, işğal altındakı torpaqların ağır nəticələri ilə deyil, doğma yurda qayıdanların üzündə gözəllik, xoşbəxtlik təbəssümü ilə müstəqil torpağımıza ayaq basırıq.

III FƏSİL. İŞGALDAN AZAD OLUNMUŞ AĞDAM RAYONUNDA SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFI PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. İşgaldan azad olunmuş Ağdam rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı perspektivləri, Ağdam Sənaye parkının yaradılması

Təhvil verilmiş sahələrdə sahibkarlığın səmərəli inkişafı, gənclər üçün yeni məşğulluq imkanlarının yaradılması formalaşdırılmalı və həyata keçirilməlidir. Müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə gənclərin sahibkarlığına və məşğulluğuna yönəlmiş genişmiqyaslı özünüməşğulluq tədbirlərinin həyata keçirilməsi, o cümlədən beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi, beynəlxalq proqram və layihələrdə iştirakın təmin edilməsi vacibdir.

Qarabağın Bərpa Fondu Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 4 yanvar tarixli Sərəncamı ilə azad zonaların yenidən qurulması və bərpasına dəstək, o cümlədən normal məskunlaşma və təhlükəsizliyi, yaxşı iqtisadi fəallığı və yüksək keyfiyyəti təmin etmək məqsədilə yaradılıb.

Milli hüquq-mühafizə orqanı kimi fond köçürülən sahələrdə digər xidmətlərlə yanaşı, sosial və iqtisadi fəaliyyətləri də maliyyələşdirəcək (<https://president.az/az/articles/view/50259>).

Ölkənin davamlı iqtisadi inkişafını təmin etmək üçün iqtisadiyyat sektorunun tarazlığını, əmək, təbii və maddi ehtiyatlardan düzgün istifadəni təmin etmək lazımdır. Son illər ölkənin ümumi sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər qeyri-neft sektorunun da inkişafına səbəb olub. Eyni zamanda, Azərbaycanın müstəqil bölgələrində ticarət müəssisələrinin inkişafı bu regionlarda özəl sektorun və biznes mühitinin daha yaxşı tənzimlənməsinə xüsusi diqqət yetirməyi tələb edir.

Əsas məsələlərdən biri də köçürülən ərazilərdə sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli inkişafıdır ki, bu da həmin icmaların bu ərazilərdə inkişafına daha çox diqqət ayırır. General İlham Əliyevin qətiyyəti və igid ordumuzun şücaəti sayəsində 2020-ci ilə qədər ərazimizin işgaldan azad edilməsi biznesin inkişafı üçün yeni imkanlar açıb. Köçürülən ərazilərdə öz biznesini açmaq istəyən

sahibkarlar tərəfindən müvafiq dövlət qurumlarına çoxlu sayda müraciətlər daxil olur. Bu müraciətlər əsasən istehsalat, turizm, tekstil, istehsalat, əczaçılıq, eləcə də restoranlar, qida sənayesi və kənd təsərrüfatı sahələrinə yönəlib.

Münaqişədən sonrakı yenidənqurma müstəqil ərazilərin yenidən qurulması və Azərbaycan Respublikasının ümumi inkişaf prosesində dəyər zəncirinə inteqrasiya yolu ilə həyata keçiriləcək.

2020-ci il noyabrın 8-də ermənilərin 30 ilə yaxın regional işğal və repressiyadan azad edilməsi ticarət əlaqələri və səmərəli ticarət planlaşdırma və inkişaf prinsiplərinə əsaslanan yeni iqtisadi strategiyalarla müşayiət olunmalıdır. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra müsbət islahatlar təcrübəsindən səmərəli istifadə etmək üçün səy göstərilməlidir. Əmlak bölgədə məhv olduğu üçün özəlləşdirilərək paylara verilə bilməz. Bununla belə, regional sistemi faydalı hesab etmək olmaz. Hesab edirik ki, hər bir regionda hər növ biznesə uyğun məhsul və xidmət təşkilatlarının yaradılması məqsədəuyğun olardı. Ərazi insanların tarixi vərdislərindən istifadə etməklə inkişaf etdirilə bilər.

Fermer təsərrüfatlarının dirçəlişindən sonra rəqabətqabiliyyətlilik, texnika və texnologiyaya çıxış baxımından mükəmməl nəticələr əldə etmək üçün müasir istehsal və xidmət sahələri - qurumlar yaradılmalıdır. Maliyyə və maliyyə baxımından strateji planlı əlavə istehsal müəssisələrinin yaradılması üçün rayona yerli və xarici investorların cəlb edilməsi arzuolunan olardı.

İcmanın demoqrafik potensialından maksimum və lazımi şəkildə istifadə edilməlidir. Geri qayıdan insanların maksimum məşğulluq imkanlarını təmin etmək üçün müvafiq dövlət, sosial-mədəni, iqtisadi siyasət, sosial siyasət formalaşdırılmalıdır. Buradakı binalar və infrastruktur müasir, tam tələblərə cavab verməli və təkmilləşdirilməlidir. Hesab edirik ki, icmalarda yaşayan insanlara müvəqqəti olaraq güzəştli pullar verilməli, yanacaq və enerji sərfiyyatı nümunəvi olmalı, şəhər və kəndlərdə iqtisadi həyatın bərpasına zəmin yaradılmalıdır. Bu sahələrdə əqli mülkiyyətin yaradılmasına şərait yaradılması üçün sahibkarlıq subyektləri arasında yeni texnologiyaların, innovativ sistemlərin tətbiqinə ciddi diqqət yetirilməlidir.

Bu kontekstdə sahələr üzrə milli innovasiya strategiyalarının hazırlanmasında aşağıdakı amilləri nəzərə almağı məqsədəuyğun hesab edirik: yeni texnologiyalar inkişaf etdirən şirkətlər, yeni ideya və bilik şəbəkələrinin yaradılması, yeni məhsul və xidmətlər istehsal edən yeni müəssisələrin maliyyələşdirilməsi, tənzimləmə. Elm və elmi xidmət sənayesi. Regionlarda sosial-iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün dövlət iqtisadi siyasətin idarə olunmasına müdaxilə etməlidir. Ona görə də dövlət regionun iqtisadiyyatını dirçəltmək üçün ən yaxşı variantlardan istifadə etməlidir.

“Böyük Transformasiya” planının ikinci mərhələsində hər bir şəhərin və rayonun özünəməxsus xüsusiyyətləri və imkanları ilə bağlı azad zonalarımızda çoxlu kiçik layihələr hazırlanır. Buraya işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi, coğrafi və tarixi inkişafı, təbii şərait və potensiallar, təbii ehtiyatların ölçüsü və müxtəlifliyi, Ermənistan tərəfindən istehlak səviyyəsi, demoqrafik proqnoz, bir-biri ilə müqayisəli üstünlük və yerli üstünlüklər daxildir. Bütün bu mühüm amilləri nəzərə alaraq, sektorun yeni inkişaf mərhələsi dövlət, özəl sektor, beynəlxalq təşkilatlar və xarici investisiyaların əməkdaşlığı və birgə fəaliyyətinin səmərəli birləşməsindən asılı olacaqdır.

Siyasətlərin planlı şəkildə həyata keçirilməsi köçürülmüş ərazilərin iqtisadi səmərəliliyini təmin etmək üçün vacibdir. Bildiyimiz kimi, azad zonalarda özəl əməliyyatlarda bütün istehsal, xidmət sahələri və daşınmaz əmlakdan imtina edilib. Bundan əlavə, yerli istehsal müəssisələrinin digər bölgələrlə istehsal zənciri əlaqələri kəsilib, istehsal prosesi dayandırılıb. Dördüncü Sənaye İnqilabının reallıqlarından ölkənin maliyyə yükünü azaltmaq və bütün dünya ilə inteqrasiya edə biləcək iqtisadi sistem qurmaq üçün yerli səviyyədə istifadə etmək vacibdir (<https://president.az/az/articles/>) Müasir texnoloji transformasiyaya əsaslanan yeni iqtisadi zonaların yaradılması liberallaşdırılmış regionların iqtisadiyyatını dəfələrlə yaxşılaşdıracaq və biznesin investisiya prioritetlərini genişləndirəcək. İşçi qüvvəsini cəlb etmək və biznesləri sektora daxil olmağa təşviq etmək üçün qısa müddətdə aşağıdakı infrastruktura malik iri layihələrin icrası vacibdir:

Regionlarda biznesin inkişafı üzrə vahid elektron məlumat bazasının yaradılması;

Daxili marketinq fəaliyyətinin coğrafi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək və bu anlayışa əsaslanaraq yerli və xarici bazarlar üçün tələb kriteriyalarını aydınlaşdırmaq;

Regionların iqtisadi əhəmiyyətini nəzərə alaraq yeni ağıllı kəndlər və icmalar inkişaf etdirilməlidir.

Liberallaşdırılmış ərazilərdə iqtisadi sistemin düzgün qurulması, bir-biri ilə əlaqəli sistemlərin, yəni infrastruktur, ticarət və istehsal fəaliyyəti üçün yaradılması vacibdir. Fabriklər istehsal və xidmət sektorlarını dəstəkləyən tikinti və qeyri-istehsal sektorlarıdır və köçürülən ərazilərdə investisiyaların cəlb edilməsində və biznesin inkişafında əsas amildir. Bu kontekstdə regionda iqtisadi və sosial infrastrukturun qurulması üçün aşağıdakı təlimatların müəyyən edilməsi vacibdir (<https://president.az/az/articles/view/50632/print>):

- Liberallaşdırılmış ərazilərdə yeni salınan avtomobil və dəmir yollarında ağıllı qəsəbələr və kəndlər salınmalıdır.

Regionlarda çoxsaylı alternativ enerji mənbələrinə əsaslanan enerji mənbələri yaradılmalıdır. Su elektrik stansiyaları, külək stansiyaları, günəş panelləri və digər variantlar əsasında;

Tullantıların çirkab su təmizləyici qurğularda təmizlənməsi və təkrar istifadə edilməsi və kənd təsərrüfatı torpaqlarının suvarılması üçün təkrar istifadə edilməsi üçün ərazilərdə su və kanalizasiya sistemləri sisteməlik şəkildə qurulmalıdır;

- Bütün icmalarda rabitə vasitələri mövcud olmalı, vətəndaşların ucuz, dayanıqlı, mobil və yüksək sürətli internet kabellərinə çıxışı təmin edilməlidir;

Anbarlar və anbarlar avtomobil və dəmir yollarının kəsişdiyi yerlərdə yerləşdirilməlidir;

Regional əhəmiyyətli istehsal sahələri ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmaq üçün tədqiqat və təkmilləşdirmə mərkəzləri və sınaq qurğuları yaradılmalıdır. Bu sahələr köçürülən ərazilərdə fəaliyyət göstərən sahibkarları əlavə xərclərdən azad edəcək, ərazilərdə yaşayan istedadlı insanların məhsuldarlığını artıracaq;

Sərbəst sektora xarici və yerli investorları cəlb etmək, kiçik və orta sahibkarlığı həvəsləndirmək üçün innovativ strategiyalar hazırlanmalıdır.

Hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən dəstək proqramları bütün növ biznesləri əhatə etməli və kommunikasiya standartlarını sadələşdirməlidir;

Siyasətin icrasına nəzarət etmək və rəsmi hesabatlar hazırlamaq üçün rəyçiləri və QHT-ləri cəlb etmək;

- Biznesin effektiv inkişafı üçün effektiv rəqabət mühiti yaradılmalı və süni maneələr aradan qaldırılmalıdır;

- Ticarət sektoruna dolayısı ilə təsir etmək və tənzimləmək üçün dövlətin imkanları genişləndirilməlidir;

İcmalarda biznesin başlanğıc layihələrinin dəstəklənməsinə çəkilən xərclərin ödənilməsi;

- Biznesin inkişafı üçün pulsuz sahələrdə sahibkarlara pulsuz məsləhət xidmətləri göstərmək üçün veb-saytların yaradılması.

Ümumiyyətlə, nəzərdən keçirilən bütün məsələlər və göstərişlər həm ölkənin, həm də ötürülən ərazilərin iqtisadi inkişafı üçün böyük iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə ölkə üçün ən vacib məsələlər qeyri-neft sektorunun inkişafı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi olmuşdur. Azad zonaların bərpası, yeni texnologiyalara əsaslanan infrastrukturun qurulması və müasir standartlara çatması qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən iqtisadiyyat sahələri üçün yeni imkanlar vəd edir.

Liberallaşdırılmış ərazilərdə mikro, kiçik və orta müəssisələrin yaradılması və əlverişli biznes mühitinin yaradılması qeyri-neft enerjisinin intensiv inkişafına təkan verəcək. Bu etimadın maddiliyi azad zonanın təbii sərvəti olacaq, sosial-iqtisadi baza isə fədakar, qürurlu qürurla vətənə qayıdacaq.

Bu ərazilərdə torpaq tipləri üzərində böyük biznes qurmaq üçün kifayət qədər xammal və enerji var. İndiki və gələcək nəsillərin qarşısında duran əsas vəzifə bu resurslardan maksimum istifadə etməklə, əsas icmaların davamlı sosial və iqtisadi inkişafını təmin etməkdir.

Müstəqil sahələrdə institusional, idarəetmə və peşəkar inkişaf üçün müasir dövrün tələblərinə cavab verən mürəkkəb hüquqi, institusional-iqtisadi, texniki-texniki, sosial, ekoloji və s. Əsas münasibət siyasətləri hazırlanmalı və həyata

keçirilməlidir. Başqa sözlə, bölgə ictimaiyyətinin reabilitasiyası üçün nəzəri yanaşma axtarılmalıdır. Bununla bağlı 2010-cu ildə Qafqaz Strateji Araşdırmalar İnstitutu ilə birgə tanınmış iqtisadçılar Nazim Müzəffərli və Ağsaqqal İsmayılov tərəfindən hazırlanmış “Azərbaycanın İdeoloji Sahələrinin Bərpası (İdeoloji Çərçivə)” adlı mühüm məqalə dərc edilmişdir. Qanunvericilik bazalarının və müvafiq dövlət siyasətinin formalaşdırılması üçün qabaqcıl tədqiqatlar (Müzəffərli N., İsmayılov E. 2010: s.270).

Hər bir region üçün qanunvericilik bazası tələb olunduğundan, Azərbaycanın milli qanunvericiliyinin immiqrasiya və daha geniş sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı milli siyasətə, eləcə də dizayn yollarına uyğun olaraq operativ şəkildə irəliləməsi vacibdir. mənim

Yerli qazıntı, qum, balast, əhəng, sement və s. Tikinti və abadlıq işlərində istifadə olunur. İstehsalı bərpa etmək üçün mahalları təmsil edən 35-ə yaxın mövcud mənzil komitəsi rayonlara köçməli, onların qrupları isə konteynerə bənzər nəqliyyat vasitələri və xüsusi tikililəri köçürməli olacaq. Bundan əlavə, dövlət, özəl sektor və xarici şirkətlərin iştirakı ilə respublika və yerli əhəmiyyətli avtomobil yolları, Horadiz-Naxçıvan və Bərdə-Xankəndi dəmir yolları yerli qaydada bərpa edilməlidir. Bu qurğular vasitəsilə əvvəlcə icmalarda mobil telekommunikasiya infrastrukturunu, daha sonra isə poçt infrastrukturunu, o cümlədən asfalt-beton zavodlarının, elektrik, su və qaz sistemlərinin tikintisi bərpa olunacaq.

Şübhə yoxdur ki, tərk edilmiş şəhər və kəndlərdə kiçik, orta və iri müəssisələr müasir mağazalar, yaşayış evləri və restoranlar, marketlər və digər sosial obyektlər tikəcəklər. İnanırıq ki, bu qurumların strukturu vergi və istiqraz (aşağı faiz dərəcəsi) siyasətinə (çoxillik vergidən azad olma) uyğun olacaq.

Hesab edirik ki, müasir texnika və texnologiya ilə təchiz olunmuş müstəqil ərazilərdə ayrı-ayrı müəssisələrin, kiçik, orta və iri müəssisələrin yaradılması İKT-dən, yerli xammaldan, enerjiden və digər resurslardan səmərəli istifadəyə sərbəst çıxış imkanına malik dinamik sosial-iqtisadi inkişafdır.

Liberallaşdırılmış ərazilərdəki müəssisələrə maliyyə yardımı - dövlət büdcəsindən və milli neft fondundan birbaşa vəsait, xarici investisiya, beynəlxalq

təşkilatlardan birdəfəlik pulsuz töhfə, aşağı faizli bank kreditləri, sığorta şirkətlərindən pul, dövlət pulu və s. qadağan olunmuş mənbələrdən alınması qadağandır qanunla;

AMEA-nın Ali Mühəndislik Bölməsinin, AMEA-nın Şuşa Regional Elm Mərkəzinin yaradılması və mövcud müəssisələrin, elm və təhsil müəssisələrinin Şuşaya cəlb edilməsi yolu ilə müasir texniki mərkəzin yaradılması Şuşanın iqtisadi potensialından istifadə etməyə imkan verə bilər. Şəhər

Yuxarıda qeyd olunan inkişaf təlimatları kontekstində araşdırmamız üçün Ağdam Sənaye Parkının yaradılmasının vacibliyini nəzərdən keçirək.

Prezident İlham Əliyev 28 may 2021-ci il tarixində Ağdam Sənaye Parkının təməlqoyma mərasimində iştirak edib (<https://president.az/az/articles/view/51769>).

Ağdam Sənaye Parkı qida emalı zavodu, mikrosənaye və xidmət sektoru, iri sənaye zavodu, sosial-texniki zavod, yük maşınları parkı, tikinti materiallarının satışı sahələrinə bölünəcək. O, tikinti materiallarının quraşdırılması, kənd təsərrüfatı məhsullarının qablaşdırılması, meyvə-tərəvəz konservləri, ət və süd, şərab, qida, peyin və kulinariya obyektlərinin quraşdırılmasını, həmçinin soyuducu qurğuların və soyuducuların təmirini gözləyir.

Təhvil verilən torpaqların müqayisəli üstünlüyü əsasında dörd regional idarə yaradılacaq. Ağdamda mərkəz, Qabrieldə Plan və Ticarət Mərkəzi, Şuşada Mədəniyyət və Turizm Mərkəzi, Kəlbəzarda İstehsalat və Turizm Mərkəzi yaradılacaq.

İlkin müraciətə əsasən, Ağdamda yaradılacaq yarımfabrikdə 33 kiçik istehsal və xidmət, sənaye və yeyinti sənayesi fəaliyyət göstərəcək. Buraya 110 milyon manata yaxın investisiya qoyulacaq, 330 iş yeri açılacaqdır. Ağdamın coğrafi mövqeyi, digər bölgələrlə inteqrasiyası, insan resursları potensialı və infrastruktura çıxış imkanları bölgəni Qarabağın gələcək sənaye mərkəzinə çevirəcək (<https://prezident.az/>).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva 2022-ci il fevralın 13-də Ağdam Sənaye Parkında iki fabrikin təməlqoyma mərasimində iştirak ediblər (<http://idp.gov.az/az/news/1333>). Qeyd edək

ki, Prezident İlham Əliyevin ölkəmizdə həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən biri də sənaye sahələrinin, xüsusilə qeyri-neft sektorunun sürətli inkişafıdır. Bu kontekstdə yüksək texnologiyalı istehsal müəssisələrinin (sənaye parkları və icmalar) yeni iqtisadi inkişaf dövrünün tələblərinə uyğun fəaliyyət göstərməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sənaye ticarətin genişləndirilməsi, biznes innovasiyaları və səmərəliliyin artması, yüksək texnologiyalı rəqabətə davamlı istehsal, neft və qazdan asılılığın artması, qeyri-neft inkişafı və məşğulluğun artması baxımından getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Qeyri-neft sənayesinin inkişafında mühüm rol oynayan sənaye parkları sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şərait, o cümlədən rezidentlər üçün güzəştlər yaradıb. Hazırda Azərbaycanda 5 zavod fəaliyyət göstərir - o cümlədən Kimya, Balaxanı, Mingəçevir, Qardağ və Pirlahı.

İndiyədək 90 sahibkarlıq subyektinə sənaye statusu verilib, onlardan 58-i fəaliyyətə başlayıb. Sənayelər istehsalda və ixracda müsbət güc nümayiş etdiriblər. 2021-ci ilə qədər sənaye ölkənin qeyri-neft sektorunun 15,5 faizini, o cümlədən 2,4 milyard dəqiqə gəliri, qeyri-neft ixracının isə 30,8 faizini (959,3 milyon dəqiqə) xaricə təşkil edəcək. Məhsullar dünyanın 35-dən çox ölkəsinə ixrac olunur (<https://president.az/az/articles/view/55435>).

Ağam Sənaye Parkında tikinti işləri mərhələli şəkildə aparılır. İlk olaraq parkda 190 hektardan çox 74 hektar ərazi mina və silahlardan təmizlənib, qalan ərazilər isə təmizlənir. Rezidentlər işə başlayana qədər sənaye parkında bütün lazımi şərait yaradılacaq. İşçilərin rahatlığı üçün sənaye parkında səyyar şəhər də salınıb. Sakinlər üçün konteyner zavodu, talvar, bir neçə poliklinika, mağaza, aptek, ərzaq mağazası, asfalt yol, abadlıq-quruculuq işləri aparılıb. Parkda bankomatlar birləşdirilib. Sənaye parkının tikinti sahəsini su ilə təmin etmək üçün 350 metr dərinlikdə yeraltı qazılmış quyuyu qazılıb. Ərazidə 10 kilovatlıq elektrik verilişi xətti və 630 kilovatlıq yarımstansiya birləşdirilib. Belə ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra Ağdam Sənaye Parkının ərazisində ilk elektrik və su təchizatı sistemi qurulmuşdur. Günəş panelləri sənaye parkını işıqlandırır. Ağdam Sənaye Parkının 74 hektar ərazisində landşaft planlaşdırılması və mühəndis-geotexniki

tədqiqat işləri başa çatdırılmışdır. Landşaft planlaşdırılması zamanı park ərazisindəki qızdırılan binaların hündəsi ölçüləri müəyyən edilmiş və ərazidə əmələ gələn zibilin miqdarı dəqiqləşdirilmişdir. Geoloji tədqiqat zamanı park ərazisindəki süxurların struktur-petroloji məlumatları, fiziki-mexaniki xassələri müəyyən edilmişdir. Ağadam Sənaye Parkına müəssisələr böyük maraq göstərir. Artıq 5 şirkət park rezidenti kimi siyahıya alınıb (<https://president.az/az/articles/view/55435>).

Hazırda İqtisadi Torpaqların İnkişafı İdarəsi tərtibatçılar tərəfindən təqdim edilmiş 10-dan çox layihəyə baxır. Külək turbinlərinin, kömür və qıfilların, beton konstruksiyaların təmiri və dəyişdirilməsi, ağır yük maşınlarının və metal hissələrinin, sümük döşəklərin və mebellərin (divan və kresloların), kanalizasiya və içməli su borularının təmiri və dəyişdirilməsi. Bunlar istifadə edə biləcəyiniz məqsəd təyin etmə proqramlarından yalnız bəziləridir.

Ağadam Sənaye Parkının rezidenti olan “SmartPoint” MMC alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən (əsasən günəş enerjisi) istifadə etməklə layihə üzrə mayak və digər avadanlıqlar tikməyi planlaşdırır. İnvestisiya 9,1 milyon manatdır. Quraşdırmada Türkiyə və İtaliya texnologiyasından istifadə olunacaq. Şirkət illik gücü 40 MVt olan 21 min işıq dirəyi və digər avadanlıqların tikintisini planlaşdırır. “SmartPoint” MMC sənaye parkının rezidentlərinə təqdim olunan bütün şəraitdən (tam yaşayış və vergi güzəştlərindən) yararlanacaq. Sənaye parkının 1,3 hektar ərazisində tikiləcək obyekt 80 daimi iş yerinin yaradılmasına imkan verəcək. Seminarın planlaşdırılması tezliklə başlayacaq. Layihənin başa çatdıqdan sonra altı ay ərzində başlanması gözlənilir. Məhsulu daxili bazarda satmaqla yanaşı, Gürcüstan, Qazaxıstan və Özbəkistana da ixrac etməyi planlaşdırır (<https://president.az/az/articles/view/55435>).

Digər yerli inşaatçı “Dadaş-N” MMC layihə çərçivəsində sənaye parkında müxtəlif növ xalçalar yaradacaq. 9,5 milyon manatlıq zavod ildə 700 min kvadratmetr xalça istehsal edəcək. İstehsalda polipropilen, polietilen və poliakril kimi yerli xammaldan istifadə olunacaq. İstehsal prosesində Belçika və Çin texnologiyasından istifadə olunacaq. “Dadaş-N” MMC də sənaye parkının rezidentləri üçün yaradılan bütün imkanlardan yararlanacaq. Sənaye parkının 2

hektarında tikiləcək obyekt 60 nəfərin daimi işlə təmin olunmasına imkan verəcək. Zavodun tikintisi başa çatdıqdan sonra 24 ay ərzində istismara veriləcəyi gözlənilir. Daxili bazarda malların satışı ilə yanaşı, MDB ölkələrinə də ixracın həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur (<https://president.az/az/articles/view/55435>).

Dövlət başçısı hər iki təşkilatın əsasını qoyub. Beləliklə, Ağdam Sənaye Parkında fəaliyyət göstərən sənaye sahələri ilə yanaşı, yeni yaradılan sənaye sahələri də yerli istehsalın inkişafında, yerli resursların iqtisadi transformasiyada iştirakında, Qarabağın və qeyri-neft sektorunun sağlamlaşdırılmasında mühüm rol oynayacaq.

3.2. Ağdam rayonunda biznesin inkişafında “Ağıllı texnologiyaların” tətbiqi ilə bağlı təkliflər

Qlobal iqtisadiyyatda baş verən əsas texnoloji dəyişikliklər fonunda biz rəqəmsal transformasiyanın əhəmiyyətinə, yeni texnologiyalardan fəal istifadəyə və buna görə də müasir təhsil və innovasiyaya, yüksək rəqabət qabiliyyətinə, sürətlə uyğunlaşan valyutaya kömək edən müsbət mühitə diqqət yetiririk. Və rəqəmsal əsrdə hazırlıq. Qeyd edək ki, Kovid-19 epidemiyası bu prosesi sürətləndirib. Bu gün Azərbaycanda rəqəmsal inkişaf yüksək qiymətləndirilir. Azərbaycanın 2030-cu ilədək sosial-iqtisadi inkişafının milli prioritetlərini əks etdirən strategiyanın ölkəmizi müasir innovasiyalar mərkəzinə çevirmək məqsədi daşdığını görmək mümkündür. Ölkəmizdə “ağıllı” texnologiyaların tətbiqi azad zonalarımıza və mükəmməl yenidənqurmaya kömək edəcək (maliyyə naziri Mixail Zabarovun Dünya İqtisadi Forumunun Qlobal Texnologiyaların İdarə Edilməsi Konfransındakı Onlayn Ürəkdəki çıxışından).

Azərbaycan Prezidentinin Qarabağ İqtisadi Zonasının Azad Zonası üzrə xüsusi nümayəndəsinin qərargahı Ağdam rayonunda yerləşir və ən son “ağıllı” texnologiyalara əsaslanır (<https://president.az/az/articles/see/55440>).

Qərargahda tam izolyasiya edilmiş materiallardan istifadə edilməklə qısa müddət ərzində 1-ci, 2-ci, 3-cü və 4-cü mərtəbələrdə ekoloji cəhətdən təmiz isti və soyuq izolyasiyalı qurğular və inzibati binalar tikilib, yeni şeylər icad edilib.

İnzibati binanın birinci mərtəbəsində müasir ofis, gözləmə zalı və eyni zamanda 16 nəfərlik müasir mətbəx və yeməxana, ikinci mərtəbəsində isə 13 nəfərlik tam təchiz olunmuş yataq otaqları var.

Bundan əlavə, o, 24 saat mühafizə və ən müasir kamera nəzarəti obyektləri, qapalı və açıq idman qurğuları, futbol, basketbol və voleybol meydançaları, müxtəlif tibbi və təcili tibbi yardım klinikaları və qərargah ictimaiyyətinin və yerli ictimaiyyətin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün görüşlər təşkil edir.

Bütün daxili texniki şəbəkələr, smart texnologiyalara əsaslanan istilik sistemləri, alternativ enerji mənbələri, daxili və xarici yollar üçün “ağıllı” işıqlandırma, məişət tullantılarının idarə olunması, müasir şəhər standartlarına cavab verən qərargah binalarında təmin ediləcək. Günəş panelləri və bioqaz da tikinti konsepsiyasına daxildir.

Həmçinin ərazinin xəritəsində və rayon qərargahının xəritəsində bitki örtüyü və iqlimi nəzərə alınmaqla əraziyə uyğun bitki və ağaclara üstünlük verilmişdir. Ərazidəki mövcud bitki və ağacların mühafizəsi ilə yanaşı, düşərgənin abadlıq konsepsiyası mövsümdə hər ayaq üçün 3300 kvadratmetr yaşıl sahəyə əlavə olaraq 30-dan çox ağac və kolun əkilməsini nəzərdə tutur. 3500 metr tərəvəz sahəsinin müasir üsullarla suvarılmasında avtomatlaşdırılmış sistemdən istifadə olunub. (<https://president.az/az/articles/view/55440>).

Qərargahın yollarına və dayanacaqlarına asfalt döşənib, daxili səkilər ən son texnologiya ilə təmiz, səliqəli müasir daş hörmə ilə tikilib.

Hökumət binasının ortasında ən müasir texnologiyaya malik üç ədəd 9 metrlik dirəkdən ibarət müasir bayraq dirəyi quraşdırılıb.

Qarabağ iqtisadi zonasında yerləşən azad zonada Azərbaycan Prezidentinin xüsusi nümayəndəsinin qərargahı artıq fəaliyyətə başlayıb (<https://president.az/az/articles/view/55440>).

Azərbaycanın muxtar rayonları külək və günəş enerjisi potensialına malikdir, buna misal olaraq Ağdam rayonunda rast gəlinir. Qarabağın dağlıq hissəsində 100 m yüksəklikdə küləyin orta illik sürəti 7-8 m/s olan geniş ərazilər var. Ermənistanla

sərhəddə yerləşən Kəlbazar və Laçın ərazilərində küləyin orta illik sürəti saniyədə 10 metrə çatır.

Bir qayda olaraq, Qarabağ dağlarında külək enerjisi gücü 300-500 MVt qiymətləndirilir. Günəş enerjisinin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, günəş panellərindən istifadə zamanı istilik itkisi, havanın çirklənməsi və atmosferin aşağı hissəsində istilik ötürülməsi baş vermir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Qeyd etdiyimiz məlumatlara əsasən araşdırmanın əvvəlindən işğaldan edilmiş rayonlar üzrə Ağdam rayonunun timsalında biznes fəaliyyətinin düzgün, səmərəli təşkili və idarə edilməsi ilə bağlı proqram və tədbirlər araşdırılmış və müvafiq rəy, nəticələr verilmişdir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilər böyük iqtisadi potensiala malikdir və bu ərazilərin xalq təsərrüfatına inteqrasiyasına əsaslanan yeni iqtisadi dəyər Azərbaycan dövləti tərəfindən ərazilərin bərpasına çəkilən xərclərdən dəfələrlə çox olacaqdır. Bu sahələrdə ticarətin və ticarətin artımının təmin edilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatının güclənməsinə böyük təkan verəcək.

Köçürülən ərazilərin iqtisadi rifahını təmin etmək üçün siyasətlərin sistemli və konkret şəkildə həyata keçirilməsi vacibdir. Müasir texnoloji transformasiyaya əsaslanan yeni iqtisadi zonaların yaradılması, “ağıllı kəndlər” kimi yeni layihələrin tətbiqi tərk edilmiş ərazilərin iqtisadi səmərəliliyini artıracaq və biznesin investisiya prioritetlərini genişləndirəcək.

Bu sahələrdə mövcud olan milli iqtisadiyyatlar və bizneslər dünya təcrübəsinə əsaslanaraq “ağıllı texnologiyalar”ın tətbiqi ilə transformasiya ediləcək və hazırda köçürülən ərazilərdə yerləşdiriləcək. Burada dövlətin dəstəyi və rolu önəmlidir. Tədqiqatımız bu barə dəstəyinin nümunələrini ehtiva edir.

Azad zonada effektiv tənzimləmə və biznesin inkişafı üçün aşağıdakı institusional və iqtisadi tövsiyələrin həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

Bölgələrdə istehsal və xidmət təşkilatları yaradılmalıdır;

Regionlarda biznes fəaliyyəti üçün məhsuldarlığı və tərəfdaşlığı inkişaf etdirmək;

Regionlarda biznesin rahat inkişafı üçün işçilərə uzunmüddətli güzəştli kreditlər verilməlidir;

Regionlarda biznesin effektiv inkişafı üçün dövlət dəstəyi proqramlarından istifadə edilməlidir;

məhsul və xidmətlərin ticarət sahələrinin yaradılması və inkişafı üçün şəraitin yaradılması, aqroparkların, sənaye məhəllələrinin yaradılmasına dəstək;

Sərbəst buraxılan sahələrin hər birində effektiv biznes planlaşdırma və inkişaf problemlərini həll etmək üçün siyasətlər hazırlamaq və mexanizmlər hazırlamaq;

Səlahiyyətli vəsaitlər regionda biznesin effektiv inkişafı üçün hökumət tərəfindən tələb olunan məbləğə proporsional olaraq ayrılmalıdır;

İstənilən liberallaşdırılmış sektorda biznesin rəvan inkişafı üçün təşkilati idarəetmə sistemi işə salınmalı və onun digər aidiyyəti qurumlarla birbaşa əlaqəsi qurulmalıdır. Bunun üçün hər bir rayonda yeni prinsipləri olan qurumlar yaradılmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abbasov A.B., Abbasov R.Ə., Faruxov Ə.H. və b. (2005), “Biznesin əsasları”, Bakı, 656 səh.
2. Ataşov B.X. (2017), “Kənd təsərrüfatında struktur və səmərəlilik problemləri (nəzəriyyə və davranış)”, Bakı, Kooperasiya nəşriyyatı, 536 səh.
3. Ticarətdə nəzarət. Təşkilatlarda nəzarətin sistemli və praktiki əsasları, /A.M. Karminski, N.İ.Olenov, A.Q. Primak, S.Q. Falko - İkinci nəşr / Rus dilindən tərcümə., Bakı, "İqtisadiyyat Universiteti" nəşriyyatı, 2008.
4. İbrahimov İ. (2016), “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı, (Monoqrafiya)”, Bakı, Elm, 655 s.
5. İbrahimov İ.H., İbrahimov E.R. “Müəssisə fəaliyyətinin iqtisadi-hüquqi mexanizmi”, Bakı, “İqtisadiyyat Universiteti” nəşriyyatı, 155 səh.
6. Kuliyeu E.A. (2015), “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı”, Bakı, Kooperativ nəşriyyatı, 320 səh.
7. Quliyev T.Ə. (2011), “İşin təşkili və idarə edilməsi”, Bakı, Elm, 464 səh.
8. Manafov Q.N. (1997), “Sahibkarlığın nəzəri və praktiki məsələləri”, Bakı, Hüquq, 452 səh.
9. Müzəffərli N., İsmayılov E. (2010), “Azərbaycanın münafişədən sonrakı bölgələrinin bərpası: ideoloji əsaslar”, Bakı, “Kafkac” nəşriyyatı, 270 səh.

İngilis dilində

1. ILO, "ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work, Second Edition, Updated Estimates and Analysis", 7 April 2020, 1 p.
2. Miciuła I. "Innovation Indexes vs. Methods of Determining Their Values", Eurasian Econ. Perspective Eurasian Stud. That's it. Econ. 2018, 8, p.357-366.
3. Spillan J., Hough M. "Crisis Planning in Small Businesses: Significance, Motivation, and Indifference", European Management Journal, 2003, 21 (3), p.398-407.

Türk dilində

1. Bayar M. "COVID-19'un İş Dünyasına Etkisi, (Ed. Erdal Şen, Duygu Hıdıroğlu, Osman Yılmaz)".
2. Darıcı S. "Kriz senaryoları nelerdir? Türkiye-ABD karşılaştırmalı analiz ve iletişim odaklı kriz senaryosu modeli önerisi", Türkiye Çalışması, 2020, 15 (4), s.277-294.
3. Fidan M., Gülşner M.E. "Kurumsal kimlikte kriz yönetiminin yeri ve önemi". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2003, 10, s.465-475.
4. Sagegin F. "Kriz Yönetimi, Kırgızistan Türk Manas Üniversitesi", Sosyal Bilimler Dergisi, 2003, 8 (1), s.181-195.
5. Tekin O.F. "Kriz Yönetimi ve Kamu Yönetimi Açısından Önemi." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2016, 18 (2), s.119-135.
6. Önlüönen K., Çeti B. "Salgının neden olduğu krizin turizm sektörüne etkisinin değerlendirilmesi", Ankara, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, 2019, 22 (2), s.109-128.
7. Varışlı N. "COVID-19'un İş Dünyasına Etkisi, (Ed. Erdal Şen, Duygu Hıdıroğlu, Osman Yılmaz)", COVID-19 on Salgın Yönetimi ve Ekonomi, s. Ankara, Gazi Kitabevi, 2020, s.131-148.

İnternet resursları

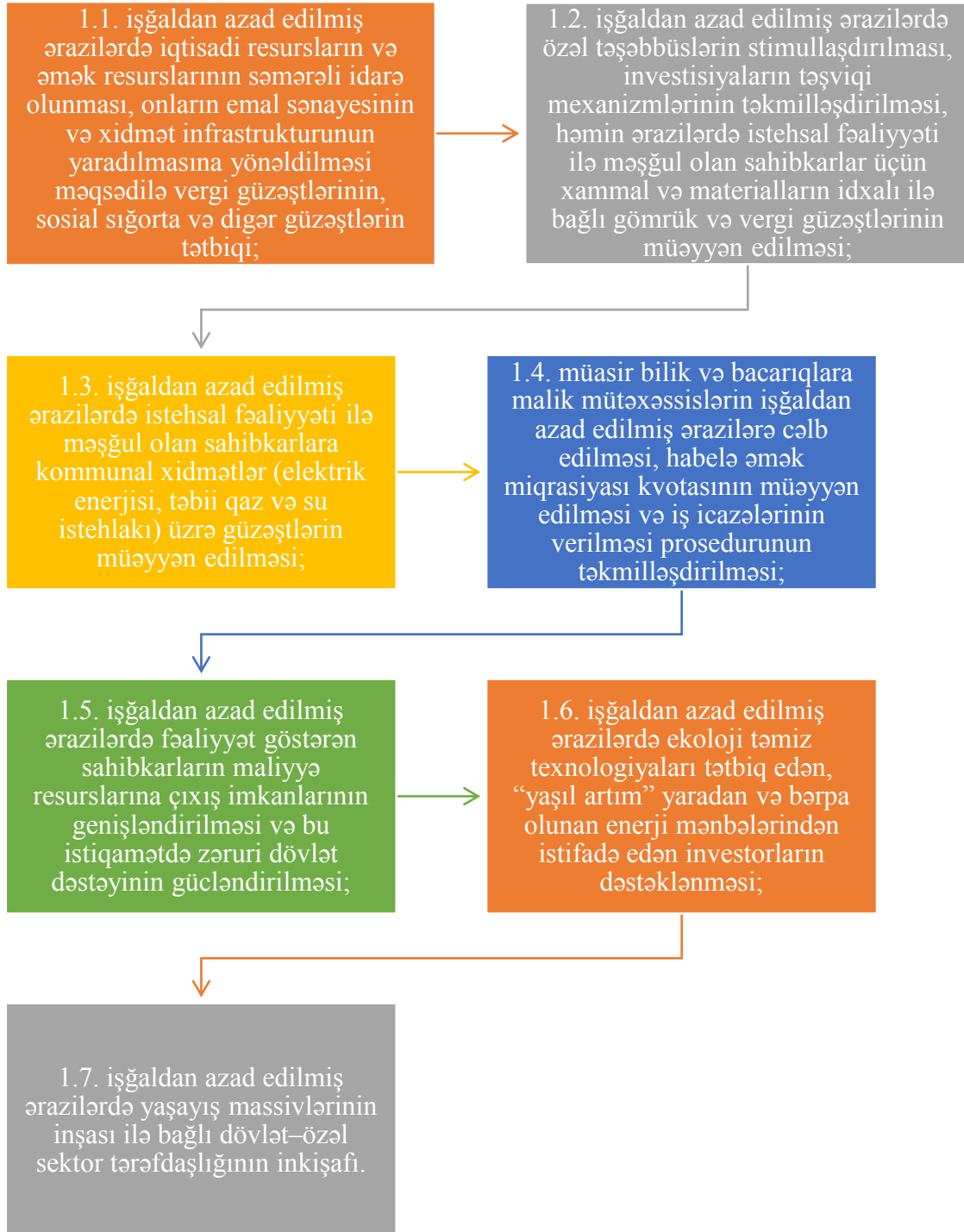
1. İqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarov Dünya İqtisadi Forumunun Qlobal Texnologiya İdarəetməsi Sammitinin onlayn formatda keçirilən Milli Süni İntellekt Strategiyasının Yaradılması sessiyasındakı çıxışı, link: <http://ideologiya.az/2021/04/mikayil-cabbarov-qlobal-texnologiya-idar%C9%99etm%C9%99si-sammitind%C9%99-istirak-edib-foto/>
2. Üzeyir Şəfiyev, Bakı Dövlət Universitetinin Sosial iş kafedrasının müdiri, sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, link: <https://525.az/news/180395-postmuharibe-dovrunde-sosial-isin-vere-bileceyi-tohfeler>

3. <https://www.xalqcebhəsi.az/news/politics/69851.html>.
4. <https://president.az/az/articles/view/50259>
5. <https://ikisahil.az/post/> bizim tarixi-qalan-parçası-ağdamımızda erməni mühacirətində
6. https://azertag.az/xeber/Isgaldan_azad_olunmus_Agdamin_aqrar_potentiali
___TAHLİL-1695189
7. <https://www.stat.gov.az/source/regions/>
8. <https://www.taxes.gov.az/az/post/1698>

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1.

Cədvəl 2: İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 dekabr 2021-ci il tarixli Sərəncamı daxilində görülməli tədbirlər

Mənbə: <https://www.taxes.gov.az/az/post/1698>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Azərbaycan Respublikasının şəhər və rayonlarının ərazisinin və əhalisinin dinamikası 01.01.2020-ci il vəziyyətinə.....	38
Cədvəl 2: İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 dekabr 2021-ci il tarixli Sərəncamı daxilində görülməli tədbirlər	66
Cədvəl 3: Ağdam rayonu iş yerlərinin sayı.....	46
Cədvəl 4: Sənaye sahəsi üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı (2015-2020-ci il üzrə).....	46

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Ağdam Rayonu.....	43
-----------------------------------	----